

levensloop

juncto psychologie, religie, mythologie, spiritualiteit

anthony draaisma - ijsselstein 1992

productie yoga intervisiekring

www.yoga-intervision.com

Opdracht: “Levensloop juncto psychologie, religie, mythologie, spiritualiteit” kent een vorm die al sinds de klassieke oudheid in zwang is: de schrijver voert een hem goedgezinde en stimulerende gesprekspartner ten tonele, aan de hand van wiens welwillende vragen en opmerkingen hij zijn visies ontvouwt. Meestal is die gesprekspartner een denkbeeldige. Dat het bij het onderhavige schrijfsel om een reële gesprekspartner gaat moge duidelijk zijn. Zonder het geduldige en opbouwende commentaar van Lolkje, mijn dierbare levenspartner, hadden de semi-autobiografische reflecties waar mijn vijftigste verjaardag mij aanleiding toe gaf, niet de vorm gekregen die zij thans hebben. Het is aan haar, aan Lolkje, dat ik ze opdraag.

AANGESTIPTE THEMA'S

0. Levensfasen
1. Onthechting als complot
2. Existentiële ervaringen
3. (On)sterfelijkheid
4. Reïncarnatie
5. Karma en vagevuur
6. Lijden versus geluk
7. Intuïtie versus wetenschap
8. Guru-leerlingrelatie
9. Mystici en hun taal
10. Paradigmatische schokken
11. Neti neti: niet dit niet dat
12. Zelfherinnering
13. Routine: nut en nadeel
14. Luisteren en lezen
15. Ook dit ook dat
16. Heretical imperative
17. Ariadne's draad
18. Oedipus' existentiële schuld
19. Orpheus wil het onmogelijke
20. Genoegdoening als motief
21. Niets ontbreekt ...

voor overige thema's zie

www.yoga-intervision.com/productions.html

0. LEVENSFASEN

lolkje: wat betekent het voor je dat je binnenkort 50 wordt?

anthony: dat ik moet oppassen niet ten prooi te vallen aan wat ik mij voordien bij die leeftijd voorstelde. In onze cultuur hoort er dan een mengsel van generativity en maturity aan de orde te zijn. Die begrippen stammen van de psychoanalyticus en levenslooppсихoloog Erikson. Generativity staat voor het geven van zorg en aandacht aan de samenleving, dan wel aspecten ervan. Aan zaken dus die verder strekken dan jezelf en de kleine kring om je heen. 'Iets achter laten', zoals dat wel heet. Maturity slaat op de wasdom van waaruit dat idealiter zou dienen te gebeuren. Met daarbij als kwelduiveltjes de 'demonen van de middag' zoals een Nederlands psycholoog (Prick) dat noemde.

lolkje: ik vraag mij af of je zo iets kunt willen ...

anthony: dat klopt. Dat willen beantwoorden aan die beelden veroorzaakte bij mij de laatste paar jaar dan ook een soort haast. Zo van: nu mag ik nog, straks niet meer. Nu mag ik mij nog richten op exploratie. Zoals de zorgeloze jongeman van kaart nul uit de tarot doet. "De dwaas" heet hij (*). Straks mag het niet meer. Dan ben ik - hoewel in feite al lang - toch echt middelbaar. Aldus hield ik mijzelf voor. Iets goed leren kunnen om er vervolgens in op te gaan, ervan te genieten, dat wilde ik nog wel een keer. Dus pakte ik nog een nieuwe sport op: biljarten. Tennis liet ik los. Mijn niet meer te corrigeren gebrekkige techniek kon ik, naar mate ik ouder werd, naarmate mijn conditie terug liep, steeds minder door inzet compenseren. Dat - mijn uiteindelijk te geringe vaardigheid dus - belemmerde het ervan genieten.

lolkje: en zo, met een nieuwe sport, haalde je stress naar je toe, in plaats van ontspanning.

anthony: en kom je jezelf weer eens tegen. Omdat je meent dat je op je vijftigste een knop moet omdraaien. Gesteld al dat je dat zou kunnen. Ook ik heb dus de neiging om met betrekking tot levensfasen starre denkbeelden te hanteren. Terwijl ik toch weet: levensfasen houden zich niet aan precies afgebakende leeftijdsgrenzen. Soms blijven mensen hun leven lang exploreren. Soms zelfs blijven ze steken. Zoals ikzelf. Als ik naar leeftijdgenoten kijk komen zij mij bijna altijd ouder voor dan ikzelf. Onzin natuurlijk. Retardatie. Ik bleef naar leeftijdgenoten kijken op de manier waarop ik als kind naar volwassenen keek. Als gezaghebbend. "Zij zijn groot en ik ben klein", weet je wel.

lolkje: wat is dan de zin van denken in levensfasen?

anthony: dat je bij je levensloop wat houvast hebt. Zonder dat het dwingend wordt. Het denken in levensfasen is al heel oud. De Grieken kenden het al. Aristoteles begon er mee. Hij onderscheidde drie fasen: groei, evenwicht, verval. Net als in de vroegste zowel als in pre-industriële samenleving overigens. Toen was er ook sprake van een driedeling: jeugd, volwassenheid, ouderdom. Arbeid, nut voor gezin en gemeenschap, dat waren de bepalende criteria. De boeddhistische cultuur kent het cyclische wheel of life, verder strekkend dus dan één geboorte. De christelijke cultuur kent, naast die driedeling van zo even, het leven als weg naar god, het hiernamaals. Denk maar aan de smalle en de brede weg, en aan de levenstrap.

lolkje: aandoenlijk van stichtelijkheid.

anthony: althans zoals we er nu naar kijken. Nu immers benaderen we de menselijke levensloop met een meer wetenschappelijk oog. Zoals bijvoorbeeld beïnvloed door de ontwikkelingspsychologie. Zo gingen we spreken over pubertijd en adolescentie. Verder strekte de ontwikkelingspsychologie lange tijd niet. Met ongeveer 25 jaar was je volwassen, was je uitgegroeid, uitgeleerd. Dat is nu anders. Ontwikkelingspsychologie is ook thans nog uiterst zinvol. Denk maar aan het nut dat het oplevert voor onderwijs en opvoeding.

lolkje: “dat is nu anders” merkte je op. Denk je dan aan iets als gerontologie?

anthony: inderdaad, dat klopt. In de vorm van wat gerontologie/geriatrie ging heten kwam de laatste levensfase binnen de scope van de menswetenschappen. Ook de midlife voegde zich er aan toe. Geleidelijk lieten psychologie en samenleving de gedachte los dat mensen zich, na hun volwassen leeftijd bereikt te hebben, niet meer ontwikkelden, dat ook niet meer hoefden. Education permanente, de zijn leven lang lerende mens, verscheen op het toneel. Life-events relativeerden de levensfasen. Psychologen begonnen meer en meer te kijken naar de invloed van belangrijke levensgebeurtenissen (life-events) op de levens van mensen, naar hoe zij daarop reageren. Zoals in geval van huwelijk, kinderen krijgen, succes, ziekten, verlies van dierbaren, verlies van werk, echtscheiding. En niet te vergeten life-events van meer collectieve aard, zoals oorlog, inperking van vrijheid, economische crises, cultuuromslagen.

lolkje: dus jij liet het denken in levensfasen los?

anthony: dat niet meteen. Het levensfasenmodel blijf ik een nuttig model vinden. Je kunt er, zoals ik zo net al zei, een koers aan ontleen. Zeker wanneer je je leven ziet als een soort voortdurende scheppingsdaad, een voortdurend veranderingsproces. Uiteraard bepleit ik niet er blind op te varen, op levensfasen. In de zin van: dit en dat moet nu aan de orde zijn, dus laat ik enz. Beter is: losjes uit de pols. Zonder al te zeer teleurgesteld te zijn in jezelf wanneer het allemaal wat langer duurt of wat minder soepel loopt. Iemands kalenderleeftijd loopt nu eenmaal niet altijd parallel met diens psychologische leeftijd, met hoe oud hij of zij zich voelt, hoe “gegroeid”, hoe volwassen. Van de andere kant, je kent mijn uitdrukking: “be your age”. Neem de consequenties die bij je leeftijd horen. De geest blijft eeuwig jong, het lichaam niet. Richt je gedrag daarnaar. Breng er meer aandacht in. Spring als oudere niet meer over hekken en sloten. Indien wel, dan zul je dat bezuren. Niet alleen geldt dat voor ons fysieke leven trouwens, “be your age” is ook in mentaal en sociaal opzicht een waardevol richtsnoer.

lolkje: het denken in levensfasen komt in alle culturen voor, is het niet?

anthony: inderdaad. Zoals bij inwijdingsriten die de overgang van kind naar volwassene markeren. Het denken in levensfasen dient dan de maatschappelijke ordening. En verandert er als het ware synchroon mee, interfereert ermee. Neem bijvoorbeeld de levensfasen uit het hindoeïsme: traditioneel werd, binnen hogere kasten althans, een 48-jarige geacht zich uit het maatschappelijk leven terug te trekken. De man dus. De vrouw volgde de man. De familie ging, aan de rand van een bos of zo, een contemplatief, onthecht leven leiden. “Vanaprasthya” heette die ashrama (fase). Stel je voor dat iedereen in het huidige India, een India van een totaal andere sociaal-economische aard dan het India uit de tijd waaruit de gewoonte stamde, dat zou blijven doen ... De betreffende traditie, in oorspronkelijke zin althans, is, hoewel bij de sekte der Jains nog levend, dan ook nagenoeg verdwenen. Voor zover nog aan de orde is zij verschoven naar de sfeer van het mentaal-virtuele.

lolkje: waar komt die 48 jaar vandaan?

anthony: die leeftijd stond voor het gemiddelde moment waarop de kinderen van betrokkenen zélf een maatschappelijk leven startten, een gezin stichtten, wat “garhasthya-ashrama” heet. Nu zijn zij aan de beurt, nu dragen zij de samenleving, nu is het dat zij zélf kinderen krijgen. De vader, intussen van middelbare leeftijd, leidt niet langer meer hetzelfde naar buiten gericht leven als van daarvoor. Maatschappelijk succes, competitie, ambitie, zintuiglijke bevrediging e.d., dat alles heeft hij losgelaten, als het ware overgedragen aan zijn kinderen, zijn zoons met name. In zekere zin, in contemplatieve zin bedoel ik, neemt hij nu een soortgelijke houding aan als zijn, zich geheel aan haar gezin wijdende vrouw vanaf het begin van haar huwelijk al deed ... Zoals gezegd, deze traditie is in India niet meer zo actueel als voorheen, de attitudekant leeft er nog steeds. Die zie ik ook voor hier als heel waardevol.

lolkje: in de zin van een meer beschouwende betrokkenheid, zoals ook jij beoogt?

anthony: inderdaad, maar ook dieper. De grondslag van het denken in levensfasen is geworteld in de basiscultus uit onze vroegste culturen. Die bestond er uit via rituelen deel te hebben aan het mysterie van het eeuwige, cyclische ontstaan van leven uit de dood. Zo ook met het, via inwijdingsrituelen, betreden van nieuwe levensfasen. Dat gebeurde door te sterven aan de oude. Soortgelijk gold dat voor de opeenvolgende generaties onderling. Hoewel jointfamilies ogenschijnlijk tegelijk van het tegendeel getuigen trad de oudste generatie terug ten faveure van de jongere. Dat was tegelijk een scheppingsdaad. Wanneer dat werd verzuimd belemmerde dat de ontplooiing van de volgende generatie.

lolkje: zoals Oedipus die zijn vader doodde?

anthony: inderdaad. Oedipus doodde niet alleen zijn vader, maar huwde ook nog eens diens vrouw, zijn moeder. Volgens Freud hét motief voor zijn vadermoord. Hoe desastreus het met Oedipus afliep is bekend. Heel Thebe moest het bezuren. Tot de waarheid aan het licht kwam, een waarheid die Oedipus, althans dat denk ik, diep van binnen bekend was. Oedipus verbande zichzelf, stak zich zijn ogen uit. Wat staat voor zijn onwetendheid, zijn niet willen zien, eerder nog dan voor zijn misdaden. Uiteraard ook voor schaamte.

lolkje: zoals, omgekeerd, tienerdochters zich voor hun moeders schamen wanneer die zich net zo verliefd gedragen als zijzelf: zij staan er buiten en toch ook weer niet.

(*) meer daarover aan het slot van deze dialoog; zie pagina 54 resp. de voetnoten aldaar.

1. ONTHECHTING ALS COMLOT

anthony: en zoals zoons, die neerzien op hun vader, wanneer die zich nog net zo fanaat gedraagt als zijzelf. Des te meer wanneer dat op gebieden is waarop ook hun eigen ambitie is gericht. De gedachte van “terugtrekken ten faveure van de volgende generatie” had ik overigens al op heel jonge leeftijd: als ik groot was, dan waren mijn ouders er uiteraard niet meer. Al wist ik niet precies wanneer dat was, dat groot zijn, en wat dat in hield, zij waren gewoon dood dan. Dat was geen wensdroom, kwam niet voort uit negatieve ervaringen. Het was, zo weet ik nu, een archetypisch beeld, een intuïtie, afkomstig uit het collectieve erfgoed, het collectieve bewustzijn, van ons mensen als soort, nauw verwant aan de grondgedachte uit de vroegste culturen waar wij het zo net over hadden.

lolkje: zeg je daarmee dat je dat, nu jijzelf aan de beurt bent, ook nu zo voelt? En dat je je daarnaar zou willen richten?

anthony: inderdaad. In ieder geval naar de geest ervan.

lolkje: verlangen naar onthechting, naar de vrijheid die daaruit voortvloeit ...

anthony: en naar het participeren in die scheppingsdaad. Niet alleen gerelateerd aan “eigen” kinderen, maar aan de volgende generaties in het algemeen. Of het met een verlangen naar onthechting te maken heeft, weet ik niet. Onthechting heb ik altijd een moeilijk begrip gevonden. Een riskante zaak ook. Al gauw ontardt onthechting, via het tussenstation dat ascese heet, ook wel: versterving, in levensontkenning. Ongehechtheid klinkt al beter, maar geeft de soort van vrijheid waar je op doelt, evenmin goed aan. Het gaat niet om het onthechten van materie, van sensaties, maar om het loslaten van je zelfbetrokkenheid, dat plaats vindt wanneer je stopt met, bijvoorbeeld, willen presteren. Wanneer je stopt met “iemand willen worden”. Wanneer je stopt ook met je doelgericht, instrumenteel, op te stellen. Paradoxalerwijs ontstaat daardoor een soort van assimilatie met hetgeen waarmee je in relatie staat, met hetgeen waar je je op richt. Een soort van genieten ook. Dat genieten kan zeer wel betrekking hebben op dezelfde objecten en sensaties, als die waarop wij ons voordien richtten. Alleen nu 180 graden anders. Alles als wonder, alles een en al genade.

lolkje: de wereld is dezelfde gebleven, alleen je perceptie heeft zich gewijzigd ...

anthony: precies, iedereen kent de smaak ervan. Ga maar eens na op welke momenten je het gelukkigst bent. Zijn dat niet de momenten waarop je jezelf vergeet. Momenten waarop je niets van een ander wilt noch vindt. Niet voor jezelf, noch voor die ander. En, minstens even belangrijk: wanneer je niets van jezelf voor jezelf wilt noch vindt. Wanneer je gelukkig bent met het geluk van de ander, medevreugde beleeft. Of wanneer je op gaat in de natuur, muziek, kunst, een ideaal. Of wanneer je, in plaats van sentimentaliteit, compassie ervaart. Daarvan moeten onthechten is levensontkennend, daartoe adviseren vind ik op het misdadige af. Al is het onbedoeld. Desalniettemin wordt onthechting van de wereld en haar verschijningsvormen in alle toonaarden gepredikt. Ook onze zintuigen, ons lichaam, dat alles dienen we te overstijgen.

lolkje: dat is dus niet wat er wordt bedoeld?

anthony: onthechting, nu we dat woord toch gebruiken, heeft niet te maken met de wereld, noch met je lichamelijke en psychische vermogens, maar heeft betrekking op ons instrumentele, zelfbetrokken omgaan ermee. Wat zou het mooi zijn als wij, in plaats daarvan, onze vermogens, ons handelen, zouden vieren als erediensdienst aan het leven dat ons dat alles schenkt, als permanente offerhandeling, als een permanent teruggeven. Het misverstand van onthechting als directe opgaaf, in de vorm van ascese, in de vorm van het jezelf opleggen van ontberingen, is echter zeer hardnekkig. Zo oud als de mensheid. Althans zo oud als de gesocialiseerde mens. Ter wille van een ordelijke samenleving werd onthechting door de heersende elite gesacraliseerd. De goden, behoeders van de kosmische orde, vroegen er om. Daarmee werd onthechting heilig, onaantastbaar, onbetwistbaar.

lolkje: als ik je goed begrijp: onthechting als complot dus. Het ware geluk is alleen hiernamaals te vinden, dan wel in volgende levens. Mits je goed gedroeg.

anthony: inderdaad. Of ons dat hiernamaals toeviel, of een beter leven na het huidige, dat was afhankelijk van de mate waarin we volgens die door de heersende elite gesacraliseerde orde, ingetogen angstig, alle lijden geduldig verdragend, dan wel aan god opdringend, lees: onthecht, leefden. De heilige geschriften van, zonder uitzondering, alle culturen, staan er bol van. Geen wonder dat menigeen zich tijdens zijn spirituele zoektocht in onthechting vergist, er in vastloopt. Als zou onthechting rechtstreeks gepraktiseerd moeten of kunnen worden. Als zou onthechting bevochten moeten worden. De kans echter dat we dan ooit nog de toestand van dankbaarheid, van dankbaar genieten, zullen smaken, wordt minimaal klein. Je verdort.

lolkje: onthechting praktiseren ter wille van een gelukkig hiernamaals, of ter wille van een beter volgend leven, is dat niet net zo instrumenteel als gelukkig willen zijn in het hier en nu?

anthony: inderdaad. Als echter aan het slot ervan je zelfbetrokkenheid opgaat in compassie en wijsheid, dan lijkt mij daartegen geen bezwaar. Of het beoefenen van onthechting daartoe bijdraagt betwijfel ik echter. Ik denk dat onze ambitieusheid, ons ego, als we maar lang genoeg leven, met ons ouder worden vanzelf wel uitdooft. Hoe ouder we worden hoe meer we ons "simpele zijn" gaan waarderen. Voeding, beschutting, sanitaire voorzieningen, een schoon bed, veiligheid. Dat is juist prachtig. Daarvan moeten we niet willen onthechten. Teruguit op de behoefteschaal van Maslov, met parallel daaraan een toenemende verbondenheid met wereld en medemens, is een perspectief dat mij bevalt.

lolkje: Boeddha, die het in extremo uitprobeerde, constateerde dat onthechting de weg niet was. Je bevindt je dus in goed gezelschap.

anthony: vandaar zijn middenweg. Desondanks is de praktijk van onthechting blijven bestaan. Door de energie die door onthechting, door vasten en ascese, door het jezelf opleggen van penitenties en ontberingen, beschikbaar komt, zouden de beoefenaars egeloos worden, waardoor hen bijzondere vermogens, siddhis geheten, zouden toevallen. Zoals helderziendheid, helderhorendheid, bilocatie enz. Vandaar dat de Indiase sadhus, zoals ook de woestijnmonniken van weleer, nog steeds worden vereerd, om raad gevraagd, om genezing.

lolkje: jij gelooft daar niet in?

anthony: natuurlijk komt er door, let wel: ongehechtheid, energie vrij. Als je niet steeds met jezelf bezig bent, je je niet met futiliteiten bezig houdt, komt er veel tijd en aandacht vrij. Dat geldt voor ons, normale mensen, al. Dus zeker voor heiligen en sadhus. Al kost het die laatsten heel wat tijd en energie om aan hun dagelijkse portie hasj te komen, het geld daarvoor van simpele gelovigen bij elkaar gebakshied te krijgen. Wellicht ben ik al te cynisch, maar, bezien vanuit de heersende elite, maken heiligen en sadhus, of zij zich daar nu bewust van zijn of niet, deel uit van de complotachtige sacralisatie, ik bedoel: continuering van de bestaande maatschappelijke orde, waar ik op doel. Of zij de boel bedriegen of niet, er dus zelf in geloven of niet, in die siddhis bijvoorbeeld. Wie zich op zijn levensweg op geïnstitutionaliseerde religies richt komt dat vroeg of laat tegen. Dan zal blijken dat het niet meevalt onderscheid te maken tussen wat aan religieuze en rituele voorschriften en gebruiken op de eerste plaats dient om de maatschappelijke orde te handhaven, intussen obsoleet is, maar door gurus, pandits, brahmanen enz., ter wille van hun living wordt gecontinueerd, en wat authentiek gericht is op spirituele groei, op waarachtige sociale barmhartigheid.

lolkje: je hebt het over het Oosten, het promoten van onthechting was in het Christendom toch net zo het geval?

anthony: zeker. Tot ver in de vijftiger jaren werd in kloosters, maar ook door leken, zelfs in christelijke gezinnen, versterving beoefend. Mijn grootvader van vaders zijde zowel als mijn vaders jongste zuster, beide lid van de derde franciscaanse orde, deden dat bijvoorbeeld. Men legde zichzelf penitenties, ontberingen, op. Had bijvoorbeeld een harig hemdje aan. Op de blote huid. De gedachte was: hoe meer je het lichaam, zondig als het was, liet lijden, hoe dichter je bij God kwam. In de zestiger-zeventiger jaren verdween de tegenstelling lichaam-ziel geleidelijk. In plaats van het zelfopgelegde lijden vond men aanvaarding, het geduldig, zonder klagen dragen van wat je aan tegenspoed, verdriet en leed overkwam, al voldoende.

lokkje: zelfpijniging hield op te bestaan?

anthony: het leed dat het leven ongezoekt en onverwacht brengt, dat te dragen, daarheen verschoof het. Wat je wenste maar niet kreeg, wat je wilde vermijden maar toch op je pad kwam, wat je wilde realiseren maar niet bereikte, wat je meende dat je toekwam maar je werd onthouden, om die pijn ging het. Ook in psychologische zin. Je moest leren de minste te zijn, zoals mijn moeder ons voor hield. Aan anderen het laatste woord laten. Dat liep parallel met wat later, terecht, gediskwalificeerd werd als zwarte pedagogiek. Zoals in de kloosters de wil van de novicen gebroken moest worden, zo diende dat ook met de wil van het kind te gebeuren. “Zachte heelmeesters maakten stinkende wonden”. Ik formuleer dat nu wel erg extreem, maar pas dan was je goed voorbereid op het maatschappelijk leven. God gaf dan kracht naar kruis. Als je tegenstribbelde en het te zwaar vond, dan kon je jezelf bemoedigen, want dan was het dat je kruis naar kracht kreeg. Droeg je je lijden aan Hem op dan heiligde je jezelf zowel als de wereld. Je was dan solidair met de lijdenden. Daar ontleenden die, al vond dat alles virtueel plaats, troost en genezing aan.

lokkje: en dat vind je maar zo zo?

anthony: het aanvaarden van eigen pijn en lijden als een soort van troostend en genezend geschenk aan de lijdende medemens spreekt mij aan. Had je veel van het soort pijn dat ik zo even noemde, dan had je veel te geven. Niet een enkele keer maar keer op keer, even vaak als die pijn opspeelde. Hoe groter je ego, je ambities, je verzet, je moeite om je beperkte menselijke existentie te accepteren, hoe intenser en frequenter je pijn en teleurstelling. Hoe frequenter je die dus als offer aan je lijdende medemens kon aanbieden.

lokkje: dan heb je daar meer dan genoeg aan.

2. EXISTENTIËLE ERVARINGEN

anthony: ik wel dus. Vanwege de omvang van mijn ambities, de omvang van mijn ego, heb ik heel wat, bovendien vaak, te geven. Ik meen het. Maar goed, ook al bevordert het geduldig dragen van lijden dat je overkomt in plaats van opzoekt, als religieuze norm, net zo goed het behoud van de bestaande maatschappelijke verhoudingen, het voordeel van die houding is dat je niet met de verkeerde vraag begint, maar met de goede. Je neemt Boeddha's eerste edele waarheid, dat alles lijden is, en verlangen daarvan de oorzaak, in onderzoek. Je moet wel. Althans wanneer pijn en lijden in je leven hun intrede doen. Zelfobservatie laat dan zien, wellicht niet meteen, dat hij, Boeddha, gelijk heeft. Zonder crises echter is het moeilijk tot dat inzicht te komen. Vaak is daarvoor zich herhalende ellende nodig.

lokkje: zo niet?

anthony: dan soupeer je je positief karma op. Een antwoord waarmee ik blijf binnen de context van het boeddhisme. Ook als ik zou zeggen: dan is vreugde het geval, blijf ik binnen de boeddhistische context. Pas als ik zeg: ons leven is eenmalig, eindig, verander ik van context. Pas als ik zeg: ons leven is fundamenteel vreugdevol, verlaat ik die context.

lokkje: is dat wat je eigenlijk vindt? Of blijf je liever nog even binnen de karmacontext?

anthony: mooi dat je dat zegt! Via het boeddhisme naar het overstijgen ervan. Via om het even welke religie naar fundamentele acceptatie. Zo lang het echter nog zo ver niet is, en je niet gelijkmoedig gelukkig bent, is het van belang dat je doorziet dat iedere situatie waarin je je bevindt het gevolg is, in ieder geval het medegevolg, van een eerder instrumenteel, zelfbetrokken verlangen. Aan dat specifieke verlangen ging een eerder verlangen vooraf. En daaraan weer een eerdere. Tot je de gehele keten ziet. Meerdere ketens. Dan kan het zijn dat tot je doordringt dat je leven bestaat uit een voortschrijdend op jezelf reageren. Op eerdere acties en reacties, beslissingen, correcties van beslissingen enz. Met, qua impact, qua doorwerking, aan het begin van die ketens lange termijn beslissingen als toppers. Zoals partnerkeus, huwelijk, scheiding, kinderen, opleidingskeus, beroepskeuze, keuze van werk, woonplaats, woning, loopbaan, eigen positiebepaling t.o.v. religie, idem t.o.v. politiek, maatschappelijke betrokkenheid enz.

lokkje: paradoxalerwijs beslissingen die vaak impulsief genomen worden. Maar, afgezien daarvan: verlangens houden de wereld gaande. Wat is het problematische daarvan?

anthony: dat impulsieve, dat herken ik. Een mens weet wat zijn grote levensbeslissingen betreft niet wat goed voor hem is. Vandaar dat in andere culturen voor dat soort beslissingen eerst de sterren worden geraadpleegd, de ingewanden van apart daarvoor gedode dieren, en wat al niet. Doe je dat niet, dan is je keus altijd tegelijk een jump, een sprong in het duister. Altijd. Ook al pakt er wel eens een goed uit. Of meerdere zelfs. Wat het doorgaan met verlangens betreft, wie dat wil, prima toch. Als hij de ander, de wereld, er tenminste niet mee schaadt. Wie zichzelf echter als studieobject heeft, ziet dan dat er een subtiele maar fundamentele beweging in ons huist die ons verhindert gelukkig, tevreden, te zijn. Die beweging manifesteert zich door het spel, als in een cadans haast, van aangetrokken worden door resp. je afkeren van.

lokkje: het bezit als eind van het vermaak, zoals je vader zo vaak zei.

anthony: waarna iets anders hem wenkte, ons wenkt. En dat alsmaar. Niet in de zin van ontwikkeling door exploratie, zoals op onze weg van kind naar volwassene het geval is, maar als verslaving. Rechtstreeks egeloos, zelfbetrokkenloos, worden is echter nagenoeg even onvruchtbaar als rechtstreeks onthechting beoefenen. Onze mind kan bovendien geen *negatieve* zelfinstructies aannemen. Zelfbetrokkenloosheid, zo we er dus al naar streven, is de bijkomende resultante van *positieve* instructies. Tussenliggende instructies zo je wilt. Zoals bijvoorbeeld: aandacht. Aandacht immers is alleen mogelijk wanneer je je instrumentaliteit, loslaat. Door de buik ademen, alleen mogelijk vanuit vertrouwen, vanuit het loslaten van angst, idem dito. Jezelf, in dat ademen, present stellen als “being only”, als blanco bewustzijn, los van welk soort identificaties ook, ook dat is zo’n, dus positief geformuleerde instructie, zo’n tussenstap.

lolkje: zelfbetrokkenloosheid lijkt mij trouwens een contradictio in terminis, een paradox. Als je het al zou kunnen bereiken, dan ben je het zelf die dat voor elkaar krijgt.

anthony: al is dat laatste zelf een ander zelf dan het eerste. Het eerste zelf is je instrumentele zelf, je ego zoals dat ook wel heet, het tweede is het zelf zélf, je pure ziel, om in christelijke termen te spreken, dat in geval van zelfbetrokkenloosheid verschijnt. Op kracht dus van je werken aan jezelf, op kracht dus van het eerste zelf, het ego. Het ego, je instrumentele zelf, is daarmee niet verdwenen. Het blijft beschikbaar. Was je voorheen in diens macht, nu is het je vriend. Vriend van je werkelijke zelf. Nuttige compagnon. Aldus ook hoofdstuk 6 vers 6 uit de Bhagavad Gita, het Indiase wijsheidsgeschrift waar ik de laatste tijd in aan het grasduinen ben ... Wat daar ook van zij, hoe mooi die beelden wellicht ook zijn, laten we de term zelfbetrokkenloosheid maar even vergeten. Er komen alleen maar misverstanden van. Bijvoorbeeld als zou zelfzorg minderwaardig zijn, als zou je niet van je eigen existentie mogen genieten, als zou je alles maar over je kant moeten laten gaan enz.

lolkje: dan liever terug naar het thema levensloop. Je hebt veel nagedacht over het ouder worden, de menselijke eindigheid, is het niet?

anthony: bij de Tibetaans Boeddhisten leerde ik mediteren op onze sterfelijkheid, op de eindigheid van ons mensenleven. “Waar richtte je je tot nu toe op” was de vraag die dan rees. En, vandaar uit: “waarop wil je je gáán richten?”. Zij leerden me het leven, onze menselijke geboorte, onze menselijke existentie, te zien als iets uiterst kostbaars. Je had immers evengoed een andere levensvorm kunnen zijn, een met een minder hoog ontwikkeld bewustzijn dan de menselijke vorm, een met veel minder ruimte voor eigen keuzen dan de menselijke soort. Dat kostbare geef je zelf vorm. Aanvankelijk alsof er een substantieel “zelf” is waarmee, en ten opzichte waarvan, dat kan. Later, tijdens piekervaringen, besef je af en toe dat een dergelijk zelf niet bestaat. Dan kan het zijn dat je je realiseert dat dáár je eindbestemming ligt, dat je je niet druk meer zou moeten, of liever: hoeven, maken over je levensloop. Ik bedoel dat het je, van daaruit terugkijkend, niet langer meer uitmaakt waar je vandaan kwam, hoe je daar gekomen bent.

lolkje: een mooie gedachte. Maar of veel mensen op die manier naar hun levensloop kijken, dat vraag ik me af. Kijken ze niet meestal terug in de zin van: deed ik wat ik wilde, bereikte ik wat ik wenste, waaraan kwam ik niet toe, wat liet ik liggen?

anthony: inderdaad. Dichter bij huis, dichter bij de laten we zeggen: gangbare psychosociale levensloop, nemen mensen zichzelf als substantiële entiteit tot het laatste moment serieus. Dan kijken ze inderdaad terug op de wijze zoals je zo even beschreef. Hun zelf niet losgelaten, staan zij, wij dus, voor de opgave te accepteren hoe ons leven is - , de verschillende levensperiodes zijn verlopen. Ben je niet tevreden, of wacht je, zoals je je leven lang deed wellicht, nog steeds op vervulling, waar die ook uit moge bestaan? Dan is sterven niet gemakkelijk. Dan vergt in vrede sterven een voorafgaand rouwproces. Als die, laat ik zeggen: berusting, dat loslaten van het zelf, nog moet komen op het moment suprême, dan is dood gaan een pijnlijke, angstige, ruptuur in ons bestaan. Dan vergt sterven heldenmoed. In die zin is vrijwel iedereen een held. Immers juist van niet-verlichten, van hen die niet al tijdens hun leven hun gehechtheden loslieten, wordt heldenmoed gevraagd. Zoals mijn vader die toonde. Zijn laatste woorden waren: “als het dan toch moet, laat het dan nu maar gebeuren”. Al was het op het laatste moment, hij had het gefikst. Hoe anders was het met jouw moeder. Zij groeide toe naar overgave, naar loslaten, naar afstand doen. Heeft dat niet op ons allemaal grote indruk gemaakt?

lolkje: dat gebeurde bij haar van binnenuit. Daarvoor hoefde zij niet op een schedel te mediteren, zoals jij. Wat er echter door mij heen schiet is: praten we eigenlijk niet over iets waarvan wij niet weten hoe wij er ooit zelf mee zullen omgaan?

anthony: ik ben blij dat je dat aanroert. Waar je voor mij op doelt is het fenomeen dat “existentiële ervaring” heet. Existentiële ervaringen zijn ervaringen waarvan je de impact pas leert kennen zodra je een gebeurtenis overkomt dan wel zodra je een toestand toevallig of aanneemt die je gehele leven vanaf dan verandert of anders inkleurt. Hoewel ze op ieders weg komen, er bibliotheken over vol zijn geschreven, kun je tevoren niet weten wat ze teweeg zullen brengen. Hoewel je ze, of het nu om vreugdevolle of verdrietige, traumatische ervaringen gaat, met elkaar deelt, ter wille van het integreren ervan is dat delen zelfs een must, zijn ze toch niet te delen, hooguit in te voelen. Ze zijn superindividueel.

lolkje: met een stuk menselijke eenzaamheid als gevolg?

3. (ON)STERFELIJKHEID

anthony: inderdaad. Mensen kunnen elkaars existentiële ervaringen, al zijn ze in archetypische zin alle van de zelfde aard, maar moeilijk bevatten. Vaak willen zij snel mogelijk laten zien dat zij de ander begrijpen. Dan zeggen ze dat zij zelf zus en zo ook hebben meegemaakt of er getuige van zijn geweest. En dat ... het fijn is ... het over gaat ... en dergelijk meer, al naar gelang de situatie die het betreft. Of zij kunnen het niet aanzien en geven niet thuis, lopen weg. Ook in geval van grote vreugde. Er gewoon “bij blijven”, zonder commentaar, dat is moeilijk. En toch is precies dát de enige respons waar het om gaat, de enige reactie waardoor de ander zich niet in de kou gezet voelt.

lolkje: dan zeggen ze dingen als: pas als ook jij dit hebt meegemaakt zul je mij begrijpen ...

anthony: wat ook geen erg adequate reactie is, sterker nog, uiterst inadequaat is. Met zo'n reactie waan je je uniek, isoleer je je van de ander, plaats je je bóven hem. Je laat zien: de ander schiet tekort. Waarin? In levenservaring dus. Hij of zij heeft het leven in haar volheid nog niet gesmaakt. Wat, al is het niet de bedoeling wellicht, heel hard overkomt. Ik denk aan mensen die aan kinderlozen zeggen: jullie weten niet wat het is om eigen kinderen te hebben. Ik denk ook aan de volksmond, die zegt dat kunstenaars pas tot wezenlijke expressie in staat zijn wanneer zij voldoende levenservaring, lees: smart, hebben opgedaan.

lolkje: toch zit daar wat in. Al zijn existentiële ervaringen niet met onze rationele mind te bevatten, toch moeten we ze, zoals je zei, uitdrukken. Om er niet in vast te lopen. Dus zoeken we naar niet-rationele expressievormen, zoals poëzie, kunst, muziek. Wie kunnen die nu beter hanteren dan door het leven getekende kunstenaars.

anthony: zo is dat. Jonge kunstenaars vanwege gebrek aan levenservaring diskwalificeren is echter een ander verhaal. Daarmee ontzeg je hen haast de toegang. Het zijn immers bij uitstek existentiële ervaringen die poëzie, kunst en muziek bezielen.

lolkje: bij existentiële ervaringen denk je dus niet alleen aan liefde, moederschap, vaderschap, aan verlies van ouders, partners, kinderen, dierbaren, aan vriendschap, cultuur, natuur enz.?

anthony: net als jij denk ik daarbij ook aan verraad, geweld, scheiding, ontrouw, verval, ziekte, pijn, lijden, trauma's. Aan verval tot armoede, verandering van werkring, van woonplaats, aan werkeloosheid, invaliditeit en dergelijke meer. Al deze existentiële ervaringen verschillen echter wezenlijk van sterven. We weten niet of reflectie nadien tot de mogelijkheden behoort. Of er nog iets te integreren valt. Dat maakt sterven tot een wel heel specifieke existentiële ervaring. Wellicht mede daardoor tot een die ons zo biologeert. Eigenlijk ten onrechte dus. Sterven is eenmalig. Onze sterfelijkheid, het weten dat we zullen sterven, ons omgaan ermee, ons reflecteren er op, of vermijden ervan, is de existentiële ervaring waar ik op doel. Een die ons permanent begeleidt. Namelijk zo lang ons de dood niet is aangezegd. Zodra dat gebeurt, zodra de behandelend arts ons zegt: je hebt nog zo veel maanden / jaren, betreden we een ander soort existentiële ervaring. Dan pas wordt het ernst. Ernst met de vraag: wat doe je met de tijd die nog rest.

lolkje: hoor ik je zeggen dat je naar zo'n situatie verlangt?

anthony: soms wel. Tegelijk weet ik niet wat ik zeg. Wat trouwens weer typerend is voor spreken over ervaringen, existentiële dus, die je zelf (nog) niet hebt ondergaan. De andere kant van de medaille ken ik echter wel. Dat is het gevoel dat er, op het onsterfelijke af, nog een eindeloze zee van tijd voor je ligt, dat je nog eindeloos veel tijd hebt. Een gevoel dat ik op indringend sterke wijze had toen ik net was afgestudeerd, gehuwd en de trotse vader van een prachtige dochter. Sindsdien ken ik de vrijheid van je juist niet te hoeven bezig houden met de eigen eindigheid. Het ook "tijd te mogen verdoen". Wanneer mij mijn sterven wordt aangezegd zal ik die vrijheid, die onbezorgdheid, althans dat vermoed ik, kwijt raken. Hoewel ik denk dat ons gevoel van onsterfelijkheid te sterk is om geheel opzij te worden gezet, kan het goed zijn dat ik me, in het gezicht van een aangezegde dood, over niet bewust geleefde tijd schuldig zal voelen. Mogelijk zelfs over tijd besteed aan zelfreflectie en rouw.

lolkje: waar komt dat gevoel van "alle tijd te hebben", dat gevoel van onsterfelijkheid, precies vandaan? Zijn dergelijke gevoelens niet naïef?

anthony: op het eerste gezicht wel. Vanuit het perspectief van bewustzijn, niet. Althans dunkt mij. Eigenlijk kun je niet anders dan denken in termen van tijdloosheid, wat een ander woord voor onsterfelijkheid is. Het enige dat is, is immers het hier en nu. Niet eens een almaar voortschrijdend hier en nu. Met dat "voortschrijdend" verbind je er alsnog tijd aan. Ook sterven vindt plaats in het hier en nu ... Willen voortleven is hetzelfde als niet tevreden zijn met het huidige moment. Hoewel ik dat mensen die het gevoel hebben hun leven nog niet te hebben afgemaakt, nog niet te hebben afgerond, niet licht zal durven voorhouden.

lolkje: ook een wens te weten wanneer te zullen sterven is een hier en nu-moment!

anthony: zo is dat. En daarmee eigenlijk onmogelijk te vervullen. Bovendien, waarom zou ik vanuit een nader bepaalde eindigheid willen leven? Alsof ikzelf in het centrum sta en jij en al mijn overige dierbaren niet. Maar vindt iets dergelijks plaats, en wordt mijn eindigheid mij, in geval van een ongeneeslijke ziekte, tevoren nader aangegeven, dan is dat ook goed. Ik zal vast en zeker nauwkeurig kijken wat mij dat doet, mijzelf observeren, erover berichten. Met name over welk effect dat zal hebben op mijn tijdsbesteding, kwaliteit van leven, mate van aandacht en bewustzijn, liefde, compassie enz. Moet ik opeens nog van alles of slaat er een verlamdend "nergens meer toe komen" toe? Nee, alle gekheid op een stokje, ik zal het moeten doen, en graag, met "memento mori", jou welbekend: het af en toe overdenken van

onze sterfelijkheid. “Wij kennen dag noch uur”, weet je nog? Om van daaruit mijn motivaties te toetsen, evt. te herzien, als mij dat lukt, mij dat gegeven is. Dat is voldoende (*).

lolkje: denk je dat je je omgeving over zo’n aangezegde dood zult informeren?

anthony: ik denk van niet. Althans niet meteen. Zoals ik al zei: wat moeten mensen ermee? Wat voor houding aan te nemen ten opzichte van een existentiële ervaring die de hunne niet is? Dat is waar zij dan voor staan. Je kring van intimi informeren zodra het moment nadert, lijkt mij beter. Bovendien sluipen er, in geval van onmiddellijk informeren, allerlei buitenexperimentele variabelen in, die een dergelijk onderzoek, een onderzoek dus naar ervaringen met leven in het aangezicht van de dood, verstoren. Mocht ik echter opeens nog van alles willen, zoals met iedereen, waar nodig, alsnog in het reine komen, dan is het dát wat van mijn ervaringen deel uit maakt.

lolkje: denk je dat je dat zult willen?

anthony: nu denk ik van niet. Waarom immers verzoende je je niet al eerder? Wie dien je met een dergelijke dramatisering? Wil je, met je aangezegde dood als pressiemiddel, alsnog begrip, alsnog vergeven worden? Er op rekenend dat jou het laatste woord wordt gegund? Als je je oprecht wilt verontschuldigen, en je verzuimde het tijdens je leven, of je probeerde het, maar vond geen gehoor, schrijf dan een eenvoudig briefje en verzend het ná je dood. Iets soortgelijks geldt voor zogenaamde onthullingen, bekentenissen. Deed je die niet tijdens je leven, doe het dan ook niet op de valreep, noch daarna. De ander weet toch wel van de hoed en de rand, dat weet je zelf ook wel. De redenen die er waren om iets onuitgesproken te laten vervallen niet opeens in het licht van de naderende dood. In termen van schuld sprekend: draag je schuld en doe het gewoon de volgende keer beter. Maar goed, of ik dat inderdaad zo zal ervaren, en aldus zal handelen, ook dat hoort bij het onderzoek waar ik het over heb.

lolkje: je “doe het een volgende keer beter” brengt mij op reïncarnatie. Geloof jij daar in?

anthony: ik acht het niet uitgesloten. Naast “nature”, ons biologisch erfgoed, en “nurture”, onze sociaal-culturele inbedding resp. onze conditioneringsgeschiedenis, meen ik dat er nog een derde, belangrijker, factor in het spel is die ons mensen medebepaalt. Ik noem die factor, bij gebrek aan correcte terminologie, ons startkapitaal. We krijgen er allemaal van mee. In valuta resp. bedragen die voor ieder van ons verschillend zijn, en die dus los staan van onze genetische bagage / herkomst (nature), los ook van onze prenatale vorming en die uit onze eerste jaren (nurture). Die - nature en nurture - vormen er als het ware de bovenbouw van. Het voertuig, waarmee we met dat startkapitaal aan de slag gaan. Althans die intuïtie heb ik.

(*) later volgden twee essays. Zie www.yoga-intervision.com/pdf/over_waardigheid.pdf resp. www.yoga-intervision.com/pdf/lijden_aan_het_leven.pdf.

4. REÏNCARNATIE

lolkje: en dat startkapitaal, dat ontlene we ... aan vorige levens?

anthony: je bent me voor. Want inderdaad, daar wilde ik naar toe. Binnen dat mysterieuze startpakket gaat niet alleen onze exploratiedrang, maar ook ons ego, er nauw mee verbonden, schuil. Met ego bedoel ik: onze ikgerichtheid. Ons tekort aan verbondenheid. Ieder van ons

begint op een eigen punt, bestaande uit een eigen complexe leersituatie, binnen een individuele en toch tegelijk collectieve algemeen evolutionaire menselijke weg naar oplossing, verdamping, van dat ego in verlichting, compassie, onvoorwaardelijke liefde. Onze genetische structuur (nature) zowel als onze omgeving (nurture) vormen, zoals ik zo even al opperde, daarbij ons middel, ons voertuig, voor ons huidige leven wel te verstaan. Tegelijk zijn het de vormuitkomsten van hoe wij ons voorgaande leven in dat opzicht leefden. Waar we bleven steken. Zo is ons huidige leven bepalend voor genetische structuur en omgeving van ons volgende leven. In het licht van onze voortgaande levensweg, van ego naar verlichting, naar verbondenheid, krijgen we, gegeven de stand van ons eindkapitaal - dán ons nieuwe startkapitaal - gegeven de omvang van het ego dat resulteerde, gegeven wat we nog te doen hebben, daarvoor de best mogelijk mix van nature en nurture. Althans zo zou het kunnen zijn.

lolkje: ik ken je, maak dus alsjeblieft je point. We hadden het over reïncarnatie, weet je nog!

anthony: de point is dat ik, zonder het woord karma te hebben gebruikt, intussen wel heb proberen uit te leggen waar dit begrip zo ongeveer voor staat. Al stamt het uit het oosten, het heeft mij, zonder dat ik het geheel hoefde te omarmen, geholpen mijzelf te begrijpen. Het sterkte mij in mijn overtuiging dat mijn ego, mijn zelfbetrokkenheid, mijn stand van zaken ook wat betreft compassie en verbondenheid, of hoe je dat ook wil noemen, noch uit mijn genetische structuur afkomstig is, noch uit mijn opvoedingsgeschiedenis. Iets wat spoort met een diep in mij levende notie noch primair kind van mijn ouders te zijn, noch product van mijn omgeving, noch de resultante van een mixture daarvan. Ik, of liever: mijn startkapitaal, mijn specifieke mix van ego en verbondenheid, had ik al bij mij. Vanaf mijn conceptie.

lolkje: dat pakketje heeft met je ouders niets van doen ...

anthony: inderdaad. Het is van elders afkomstig. Dat “elders” dat is wat ik primair ben. Of ik dat “elders” zelf persoonlijk ben, in de vorm van een doorgaand persoonlijk creatief bewustzijn, dat almaar reïncarneert, op dat punt stop ik met speculeren. Ik hoef het niet te weten ook. Zoals ik het zie, zoals ik het zo even aan de hand van die startkapitaalmetafoor uiteenzette, is voldoende. Ook al meer dan speculatief trouwens.

lolkje: je bedoelt dat je niet hoeft te weten of je huidige leven al dan niet de voortzetting is van een vorig leven?

anthony: precies. Zelf heb ik geen herinneringen aan vorige levens. Dus blijft het voor mij een hypothese. Hoewel ik moet toegeven dat de intuïtie mij niet vreemd is als zou ik een soort opvolger binnen een reeks voorgangers zijn. Soms bedank ik hen voor wat ik van hen heb overgedragen gekregen. Soms ook voel ik mij verantwoordelijk voor degenen die na mij komen en wil ik hen een zo min mogelijk belastende hypotheek nalaten.

lolkje: tegenwoordig is reïncarnatie ook in het westen populair aan het worden, is het niet?

anthony: ik denk dat het van belang is te weten waarom mensen de reïncarnatiegedachte zo belangrijk vinden. We spraken er net al over. Vanuit maatschappelijk perspectief. Maar welke impact heeft het op hun individuele, actuele leven? Waarom en waartoe hanteren mensen deze overtuiging? Met die vraag bevind ik mij in goed gezelschap. William James, grondlegger van de moderne psychologie, wijdde er al een studie aan. Dit soort vragen vind ik met name interessant wanneer het om mensen gaat die uit culturen afkomstig zijn waar de

reïncarnatiegedachte geen deel van uitmaakt. Dan immers betreft het eerder een individuele interesse, een individuele keus. Moet er reflectie aan zijn voorafgegaan.

lokkje: vanuit verzet ook tegen de eigen cultuur? Zoals tegen de erfzonde waarmee wij allen, in het christendom althans, belast zouden zijn? Vanuit verzet tegen wat jij wel eens onze schuldcultuur noemt?

anthony: helaas komen zij dan van de regen in de drup. Zij vervangen erfzonde en schuld door karma, dat wil zeggen: door eigen schuld. Dat "eigen" is echter, voor zover het niet om karma tijdens het leven gaat, iets waarin je moet geloven. Althans wanneer je geen bewuste herinnering aan vorige levens hebt. Wij hadden het er al eerder over, over karma. Het is de wet van oorzaak en gevolg. Al is dat veel te kort door de bocht gezegd en zit precies daar het probleem: karma komt er op neer dat je oogst wat je zaait. Op ieder actueel moment ben je de resultante van alles wat je tot nu toe gedacht en gedaan hebt. Wat je dacht en deed liet samskaras, zoals dat heet, achter. Dat zijn een soort inprints, karrensporen in je mind, die je huidige denken en handelen bepalen. Te vergelijken met het westerse begrip conditionering.

lokkje: en die inprints zouden na je dood blijven voortbestaan?

anthony: zij treden als het ware een nieuw lichaam binnen, als drager van gevolgen die nog moeten verschijnen. Zij vormen als het ware een nieuw lichaam. Kun je voor wat je toevalt, voor wat je overkomt, geen verbinding leggen met je eerdere denken en handelen tijdens je huidige leven, dan is het je denken en handelen uit vorige levens, dat debet is aan je huidige potentieel, je huidige omstandigheden. Je erfde dat dus als het ware van jezelf, van je eerdere zelf. Een erfenis echter waarvan de inhoud je niet bekend is, waar je niet om vroeg, maar die je tijdens je huidige leven wordt onthuld. Aldus zo ongeveer het leerstuk dat karma heet.

lokkje: hoe kom je daar ooit van los?

anthony: je vraag geeft het al aan: karma en leed zijn onverbreekelijk met elkaar verbonden. Je vraagt immers hoe je ervan te bevrijden. Het merkwaardige is dat je die vraag nauwelijks tegenkomt wanneer het geluk en voorspoed betreft, want daarvoor geldt die verbinding met karma net zo. Waarom ook zou je je van je voorspoed, van je happiness-potentieel, moeten bevrijden? Het karmaleerstuk houdt echter in dat wanneer je, vanwege voorspoed, verzuimt je ego te transformeren je dat positieve karma opgebruikt. Daardoor val je in een volgend leven terug naar een moeilijker start. In geval van leed is de gangbare opvatting dat het onmogelijk is je karma uit te wissen zonder je lijden geduldig te dragen. Positief denken, positief gedrag, die helpen daarbij ook. Net zo als bij onze vroegere aflaten.

lokkje: bedoel je dat de karmagedachte ooit zal worden losgelaten?

anthony: inderdaad. Als cultureel bepaald oosters fenomeen wellicht niet zo gauw. Al lijkt het mij niet ondenkbaar. Om niet te zeggen: wenselijk. Althans in ieder geval voor zover het de reïncarnatiekant ervan betreft. Immers, hoe je het ook draait of keert, al beweert het oosten nog zo van niet, de reïncarnatiegedachte belemmert dat men zich er, zonder enige terughoudendheid, inzet voor sociale rechtvaardigheid. De kasten bijvoorbeeld, al is kastendiscriminatie in India bij de wet verboden, blijven er, mede door de reïncarnatiegedachte, door bestaan. Zo ook komt er maar geen eind aan de afschuwelijke behandeling die kastelozen (harijans), ook wel dalits genaamd, ondergaan.

lokkje: karma en reïncarnatie, zijn die twee niet onlosmakelijk met elkaar verbonden? Dan lijkt het me moeilijk om te zeggen dat de een, de reïncarnatiegedachte, ooit zal verdwijnen, terwijl de ander, de karmagedachte, blijft bestaan.

anthony: daar heb je gelijk in. En ook weer niet. In absolute zin bestaat ook karma niet. Het bestaat voor zover bewustzijn zich belichaamt, dat wil zeggen: zich laat vangen door identificaties. Op onze weg, terug naar waar wij een materiële verdichting van zijn, is het een soort tussenstation, dat je dient te passeren. Of je nu positief karma opbouwt of negatief, je blijft in de greep ervan, in de greep van een op eigen ontwikkeling gerichte levensweg. Toch kun je niet anders dan die weg volgen. Totdat je zo ver gevorderd bent op die weg dat je stopt met denken in dualiteiten, stopt met het maken van onderscheid tussen lijden en voorspoed. Dan bevrijdt je je uit de greep van karma. En blijkt dat je nimmer in de greep ervan was. Aldus bijvoorbeeld advaita vedanta, een filosofische stroming uit het hindoeïsme. Ook de karma yogi, die afziet van de vruchten van zijn handelen, zich belangeloos inzet voor zijn naasten en samenleving, ook de bhakti yogi, die zijn individualiteit, door toewijding aan de deity van zijn keuze, loslaat, ook zij bevrijden zich uit de greep van karma.

lokkje: dat stoppen met onderscheid maken, geldt dat ook voor het onderscheid tussen goed en kwaad? Dat gaat dan wel erg ver.

5. KARMA EN VAGEVUUR

anthony: daar zitten we dan. Met een vraag van jewelste. Met een mond vol tanden. Pas als we die tanden verliezen, ik bedoel: na een heel leven, of vele levens, zal zich een antwoord aandienen. Maar in theorie weten we ook binnen onze eigen cultuur het antwoord. De zondeval bestond toch uit het eten van de boom van kennis van goed en kwaad? Die zonde herhalen we door ons oordelen, onophoudelijk, dag in dag uit, van moment tot moment.

lokkje: doet ethiek er dan niet toe? Gaat het er in ons leven niet om ethisch juist te handelen, barmhartig te leven? Bestaat er dan geen lijden? Geen vreugde ook?

anthony: in absolute zin - vanuit "ultimate truth", aldus de boeddhisten - vanuit het hoogste niveau van ontwikkeling: nee, geen van beide bestaat. Alleen blanco bewustzijn, leegte, emptiness, bestaat. Vanuit conventional truth, vanuit ons dagelijks leven, ja. Net zoals verlangens mens en wereld gaande houden, eindeloze karmische cycli veroorzaken, doet ons nauw eraan verwante oordelingsvermogen dat ook. Zo lang we ons gebonden weten aan een belichaamde wereld, zo lang doen ethiek en lijden ertoe. Ook als we ons daaraan niet meer gebonden weten, is dat het geval. Het verschil is dat we dan weten dat correcties op onethisch handelen, het corrigeren van onrecht en onrechtvaardigheid, het verhelpen van lijden, altijd mede, let wel: mede, tot nieuw onrecht, nieuwe onrechtvaardigheid, nieuw lijden leidt. Dat vreugde de opmaat is voor verdriet. Enz.

lokkje: waaraan ontleen je die overtuiging?

anthony: let wel, het is een hypothese, te toetsen gedurende de tijd die nog voor mij ligt. Een hypothese die ik ontleen aan ervaring, persoonlijke ervaring bedoel ik. En uit wat ik om mij heen zie, uit de wereldgeschiedenis, het volgen van het wereldgebeuren, voor zover ik dat deed en doe althans. Vanuit zelfreflectie, vanuit contemplatie. In de klassieke tegenstelling

tussen goed en kwaad, tussen juist en onjuist, rechtvaardig en onrechtvaardig, schoon en lelijk, zwart en wit, in polair denken dus, zie ik niets. Ik geloof niet in tegenstellingen. Er bestaan geen absolute verschillen. Wat zich voordoet zijn graduele verschillen. Altijd. De rechtvaardige is minimaal wreed, de wrede minimaal rechtvaardig. Je hebt er deel aan. Aan die uitersten. In ieder geval door middel van de schakeringen ertussen. Al besef je het niet: je oordeel betreft altijd jezelf. Bewondering zowel als afkeer. Desondanks ontsnap je er niet aan en meet je je oordelen aan, doe je je best daarin zo wijs mogelijk te zijn. Oordelen, het kan nu eenmaal niet anders. Kiezen, stelling nemen, handelen, zo compassievol mogelijk, zo rechtvaardig mogelijk, is wat permanent van je wordt gevraagd. Ethische dilemma's, loyaliteitsconflicten, niemand wordt daarvoor gespaard. Vuile handen, iedereen maakt ze. Aan het dagelijks leven valt niet te ontkomen. Dat wetend maak je er het beste van.

lolkje: gelukkig is gedrag niet de persoon. Althans dat heb ik je vaak horen zeggen.

anthony: precies. Je oordeel betreft gedrag, niet de persoon. Geen persoon is een monster, ondanks dat zijn gedrag monsterlijk kan zijn, demonisch.

lolkje: toch lijkt het me dat het binnen de karma- en reïncarnatiegedachte de persoon is om wie het gaat, die het brandpunt is. Die beoordeeld wordt, gewogen. En niet zijn gedrag.

anthony: in die conceptie wel. De conceptie van schuld en straf. De samenleving projecteert daartoe een boven en buiten die samenleving staande instantie of mechanisme, die wikt en weegt. Die rechtvaardigheid betracht, want het goede beloont, het kwade straft. Zo niet tijdens het leven dan wel daarna. Dat "daarna" is nodig om het onrechtvaardige van fenomenen als onverdiende voorspoed, onverdiend leed, onbeloond goed gedrag, onbestrafte misdaad e.d. te verdragen. Dat "daarna" is in het oosten het volgende leven, in het christelijke westen en in de islam: de eeuwigheid, het hiernamaals. De hemel, de hel.

lolkje: later kwam voor ons christenen daar, gelukkig voor ons, het vagevuur nog bij.

anthony: interessant dat je dat zegt. Dat van dat "later". Toen de kerk er het vagevuur bij verzon nou ja: creëerde dan, introduceerde zij daarmee de gedachte dat niet-heilig overledenen eerst moesten boeten vooraleer het hemels geluk te mogen smaken. Dat op zich was nog niet zo vreemd. Verderstrekkend echter was de ermee samenhangende gedachte dat de levenden het welbevinden van de overledenen konden bevorderen, hun bevrijding uit dat vagevuur konden bespoedigen. Dat kon door offeren, bidden, barmhartige werken, goed gedrag. Nog groter was het effect wanneer je je geheel aan God, lees: de kerk, de geïnstitutionaliseerde religie, wijdde. Wanneer een kind priester werd, monnik of non, kwam dat de gehele familie ten goede. De overledenen zowel als de levenden. Waarmee, met deze gedachten, de kerk teruggreep op het oeroude mensenoffer. Op het afstaan van de eerstgeborene, te vergelijken met het offeren van een tiende van de oogst.

lolkje: ook tegen de wil van betrokkenen?

anthony: ik wil ze niet de kost geven, al die jonge mensen, vaak kinderen nog, die onder subtiele druk van de familie, het klooster in gingen. Zoals bijvoorbeeld tante Berna, een van mijn moeders zussen. Op het eind van haar leven, haar kloosterleven dus, vertelde zij mij dat zij haar leven lang gebeden had voor roeping, want die had zij niet gehad. Dat zij het klooster was ingegaan, was ter wille van haar ouders en broers en zussen. Met het oog op hun welzijn, vooral dat van haar jongste broer, Bernard. Daar kwam immers niets van terecht.

lokkje: desalniettemin leek zij mij redelijk gelukkig en tevreden.

anthony: mij ook. Neemt niet weg dat de bewondering die bijvoorbeeld mijn moeder voor haar had er juist uit bestond dat zij, tante Berna dus, zichzelf voor de anderen had weggecijferd, andere verlangens had gekend. Overigens, niet alleen binnen christendom, boeddhisme en hindoeïsme zien wij dit fenomeen, ook de islam kent het. Wanneer families een van hun kinderen naar een koranschool sturen, om hafiz te worden: koranrecitant, is dat mede ingegeven om daardoor de familie eerder en hoger de hemel in te werken. Kortom, het gaat bij die religies niet om het huidige leven, maar om het hiernamaals. Het hiernamaals in de vorm van volgende levens, dan wel het hiernamaals in de zin van eeuwig elders. Om de kwaliteit dáárvan. En die is afhankelijk van hoe het huidige leven wordt geleefd. Welvarende boeven ontlopen hun straf uiteindelijk niet, brave armen zullen ooit hun beloning ontvangen. Zo wordt het haalbaar niet gerechtvaardigde verschillen in de samenleving te accepteren. Die te laten bestaan. De macht te laten bij wie haar heeft.

lokkje: met religie als complot?

anthony: inderdaad. Die samenleving echter, dat zijn wij zelf. Wijzelf zijn het die die machtstructuren overeind houden. In geloofsovertuigingen en geïnstitutionaliseerde religies. Religies die tot politiek instrument verworden. Totdat we, door zelfobservatie, ontdekken dat wijzelf het zijn die wikken en wegen. Dat wij het zelf zijn die onze huidige omstandigheden als karmisch medebepaald interpreteren. Kortom, als je als ideaal hebt anderen niet als persoon te beoordelen, maar slechts, zo nodig, hun gedrag, waarom zou je dat dan ook niet doen ten aanzien van jezelf? Waarom je vastpinnen aan vaste componenten?

lokkje: inderdaad, maar wat heeft dat met karma en reïncarnatie te maken?

anthony: dat het, zo lang niet getoetst, verhalen zijn die mensen elkaar vertellen. Net zoals de verhalen over hemel, hel en vagevuur, aflaten verdienen enz., waar wij het zo even over hadden. Net zoals die concepten intussen vrijwel zijn verlaten, en “gelukkig zijn hier en nu” binnen het christendom meer en meer als gelijkwaardig levensdoel wordt geaccepteerd, zo verwacht ik, hoop ik, dat het oosten de sociaal zo onrechtvaardig uitpakkende, in eigen schuld gedrenkte reïncarnatiegedachte zal loslaten.

lokkje: en zijn schuld en karma nog slechts gerelateerd aan ons huidige leven ...

anthony: ja en nee. De gevolgen van iemands handelen, denken inbegrepen, hebben een doorwerking die verder strekt dan diens leven. Niet in de zin van reïncarnatie - de persoon in kwestie is er niet zelf meer - maar in relatie tot familie, samenleving, milieu, cultuur enz. We hebben het dan over collectief karma, big-scale karma, karma dat individuele levens overstijgt, desalniettemin sterk medebepaalt (*). Het is dát besef dat bepalend dient te zijn voor onze moraal, en niet de angst voor de consequenties van ons handelen voor een eventueel volgend leven of, zo je wilt, het hiernamaals. Noch angst voor de gevolgen van je handelen voor jezelf in het hier en nu. Omdat we echter niet kunnen leven zonder verklaringen voor wat ons overkomt, redenen nodig hebben voor lijden en tegenslag, omdat we zonder rechtvaardiging daarvoor stuurloos aan de goden lijken te zijn overgeleverd ...

lokkje: verzinnen mensen van alles, creëren culturen sociaal dwingende, sacrale structuren, bedoeld om de bestaande machtsverhoudingen in stand te houden. Dat is wat je zegt.

anthony: met als middel: bangmakerij, lijden als loutering van de ziel. Ten behoeve van een beter volgend leven, dan wel een mooier hiernamaals. Lijden als loutering echter is gericht op het leven nu, bovendien een hoogst individueel gebeuren, een vorm van zingeving van puur persoonlijke aard. Desalniettemin is lijden als loutering, lijden als boetedoening voor schuld, door kerk en religie tot sacrale norm, tot collectieve norm verheven. Met instandhouding van de bestaande machtsverhoudingen als gevolg. Het wereldlijke en kerkelijk gezag hoeft zich dan niet voor haar sociale tekortschieten te verantwoorden. Lijden en onrecht als straf van God. Is er op die manier geen verklaring voorhanden dan zijn er altijd nog de geïnstitutionaliseerde zondebokken: Joden, heksen, gehandicapten, vreemdelingen, vrouwen zelfs. En niet te vergeten: religies die de jouwe niet zijn. Niet alleen bij ons, maar, gegeven mijn gerichtheid op India, bijvoorbeeld ook in India, waar hindoes hun identiteit mede ontlenen aan al die andere religies daar. Religies die zij, opgestookt door politici en fundamentalisten, bij regelmaat naar het leven staan. Zo inderdaad wordt het leven lijden.

lokkje: dus in het leven als lijden komen het oosten en het westen elkaar tegen?

(*) zie daarvoor www.worldprayer-lordhavemercy.com/n-worldprayer-4.htm.

6. LIJDEN VERSUS GELUK

anthony: inderdaad. Het is, zoals ik zonet tussen de regels door al opmerkte, het oermenselijk thema hoe lijden te rechtvaardigen, dat hier speelt. Een vraag die cultuurfilosofisch van groot belang is. De ene cultuur, de oosterse, is er nog steeds van doordrenkt, doordrenkt van lijden als horend bij het leven. De andere, de westerse, is het aan het relativiseren. Toenemende welvaart, bestaanszekerheid, gezondheidszorgvoorzieningen enz. hebben daarin een grote rol gespeeld. En de wetenschap uiteraard. De verlichting. Ik bedoel die van Kant c.s. "Leer zelf te denken", weet je nog! Mogelijk dat - ik denk het - het oosten het westen zal volgen naar gelang wetenschap en welvaart er toenemen. En dat ook zij lijden als kern van het leven loslaten. Wellicht dat dergelijke grofmazige gedachten, mutatis mutandis, ook relevant zijn voor Afrika, China, Indonesië, wat betreft hun geloof in geesten, voorvaderverering, het kwade oog e.d. meer, alsook voor Latijns Amerika, de Oostbloklanden, het Midden Oosten, voor de rest dus van de wereld, maar dat is nu niet aan de orde.

lokkje: je wil van het onderwerp af. Maar je ontsnapt me niet. Gesteld dat je, ondanks deze kanttekeningen, toch zou willen onderzoeken of reïncarnatie werkelijkheidswaarde heeft, dat het méér is dan een verhaal, hoe zou jij dat dan aanpakken?

anthony: mag het nog even? Want eerst nog aandacht voor de consequentie van het loslaten van de reïncarnatie- c.q. karmagedachte zowel als die van het eeuwige hiernamaals. De consequentie daarvan is dat het leven eenmalig is. De vraag die zich dan stelt is of dit leidt tot wat men vroeger een hedonistisch leven noemde. Een leven gericht op zinnelijk genot van ieder individueel. Of, minder extreem gesteld, met meer ruimte voor moraal: gericht op geluk.

lokkje: wat je terug ziet in de onstuimige groei van de markt voor welzijn en geluk?

anthony: met geluk, gelukkig zijn, gelukkig worden, als nieuwe norm. En depressie wanneer dat niet lukt. De vraag of iemand gelukkig is durven we niet te stellen. Net zoals de vraag of je je leven over zou willen doen. Mensen maken zich er van af door, half lachend, iets te zeggen als: ja, maar dan wél wetend wat ik nu weet.

lokkje: nu je toch de bal op de penaltystip legt: wat had jij anders willen doen, welke keuzen uit het verleden betreur je?

anthony: wat mijzelf betreft zie ik mijn vroegere keuzen als arbitrair. Ze leidden tot als het ware noodzakelijke vormen, vormen waarin mijn onwetendheid gestalte kreeg. Een andere studiekeuze, beroepskeuze, echtgenote, (loop)baan enz. dat alles had ten opzichte van de onwetendheid waarin ik gevangen was geen verschil gemaakt. Onwetendheid, voor het laten voortbestaan ervan waarvoor ik overigens wel verantwoordelijkheid draag. Alsook voor de consequenties daarvan voor anderen. Of, positief geformuleerd, mijn keuzen hebben mij gebracht tot waar ik mij nu bevind, tot wie ik nu ben, althans mede. Als zodanig zijn zij zowel arbitrair - het hadden er ook andere kunnen zijn - als waardevol. Wat voor mij wél wezenlijk verschil maakt dat zijn gegevenheden als intelligentie, talent, temperament, geheugen, fantasie e.d. Hun herkomst vindend in wat "aanleg" heet. In wezenskenmerken. Zich uitdrukkend in muzikaliteit, creativiteit, artistieke, maatschappelijk engagement, sport, spel. Daarvan kreeg ik net voldoende mee om in te zien hoe beperkt mijn talenten op die gebieden zijn. Zo beperkt dat ik mijzelf op geen ervan - vanwege onvoldoende vaardigheid, ook na hard werken niet - in expressie kon verliezen. Althans zo zag het er lange tijd naar uit.

lokkje: en dat deed pijn, kostte tijd om te accepteren ...

anthony: inderdaad. Ik schreef er over in "expressie" (*). Niet beseffend nog dat ik daarmee, met dat mini-essay, een begin maakte - een herbegin, want voor mijn werk had ik ook al veel geschreven, mijn organisatieadviezen lasen als romans, zei men wel - met het "mijzelf in expressie verliezen". Proza, essayistisch proza, en heel soms poëzie - smartelijk weinig poëzie, nou ja: versjes dan - bleken het beste bij mij te passen. Dan neemt iets anders het van mij over. Raak ik in trance. Op niet van te voren te plannen momenten. Net zo lang schavend, boetsierend, herformulerend, totdat een lijfelijke klik, welhaast van extatische aard, onthult dat ik de precieze woorden vond voor wat ik wilde zeggen. Om even later toch weer te merken dat er nog wat aan ontbreekt, dat het nog preciezer kan, nee: moet. In een doorgaande cadans, steeds reagerend op mijzelf, op mijn eerdere formuleringen. Juist op die manier ontdekkend wat ik vond en vind.

lokkje: ja, dat heb ik gemerkt. Je concepten waren, vanwege de vele doorhalingen, correcties, inlassingen, haast niet meer te lezen. Gelukkig was je, wanneer ik bij het uittypen ervan vast liep, altijd in de buurt. Al klaagde je er over, dat je weer een rapport moest schrijven, bovendien op, vanwege deadlines, gedwongen momenten, steeds was je intens betrokken. Al was je er tegelijk niet, steeds deed het mij goed je zo bezig te zien. En nog.

anthony: gelukkig maar. Bij partners die alles samen willen doen zou zo iets niet passen. Trouwens, iets soortgelijks geldt voor jou. Voor je betrokkenheid bij je vrijwilligerswerk voor de Utrechtse domkerk. Wat daar ook van zij, vragen of de ander gelukkig is e.d. meer, doen wij niet. Uit angst ook dat die vragen óók aan ons worden gesteld. En dat er dan iets met ons loos is, ons leven niet spoort zoals het hoort. Wat nog zo is ook. We weten immers maar al te goed dat geluk voor onszelf alléén, ons niet gelukkig maakt. Dat eigenlijk alleen geluk van een ander, van anderen, ons gelukkig maakt.

lokkje: dat geldt andersom, voor de ander, ook.

anthony: precies. Ergo, met ons eventuele antwoord dat we niet zo gelukkig zijn, niet steeds gelukkig zijn, brengen we de ander, onze naasten, in verlegenheid. Wat lieten zij na,

wat kunnen zij er alsnog aan doen, dat is wat zij zich dan afvragen. Met een antwoord dat we niet zo gelukkig zijn presenteren we ons bovendien als behoeftig, hulpbehoevend, als “gefaald in de wedloop om welzijn en geluk”. Dat doen we liever niet. Kortom, we maskeren het, ons tekort aan geluk. Idealiter het liefst door ons best te doen voor andermans geluk.

lolkje: wat een somber beeld. Zo wordt geluk vicieus van aard. Een patstelling: immers, wat voor onszelf geldt, dat eigen geluk niet gelukkig maakt, geldt dan ook voor anderen. Waarom zouden die opeens wel gelukkig zijn? Omdat zij door anderen gelukkig worden gemaakt? Ik zie het liever als een cirkel die we samen zo breed mogelijk maken. Een cirkel die we ronden.

anthony: ja, dat is een mooier beeld. Mijn kritiek is geen vertoon van somberheid, maar cultuurkritiek, kritiek op het doodlopende karakter van ons streven naar geluk. De toets van ‘logisch consistent’ kan mijn benadering overigens niet doorstaan. Immers, ook al ga je uit van een vicieuze cirkel als metafoor, dan nog betekent dat niet dat we ons niet op andermans geluk zouden mogen of moeten richten. En al zeker niet wanneer we geluk, verstaan in de zin van vervulling van de basisbehoeften van het dagelijks bestaan (Maslov). Ook al weet je dat de persoon in kwestie zich vervolgens op subtieler geluk richt. In de greep komt van verlangens, in de greep van verdere zelfontplooiing, zelfrealisatie (Jung c.s.), dan nog faciliteren we het. Zelfs diegenen onder ons doen dat die weten dat geluk iets is dat, zodra we er naar streven, ons steeds ontsnapt. Zij doen dat ongeacht dus hun eigen ervaring dat we slechts dan gelukkig zijn wanneer een eerder concreet verlangen is vervuld. Zij doen het ongeacht hun overtuiging dat geluk, zolang we niet verlangenloos zijn, wat we nooit zullen zijn, per definitie vluchtig is. Komt en gaat.

lolkje: genieten, gelukkig willen zijn, is voor jou dus iets als “hide and seek”. Als “diefje met verlos”, waar geen eind aan komt en dat je desondanks toch spelen blijft?

anthony: inderdaad. Als identiek met Boeddha’s edele waarheden zie ik het echter niet. Je weet wel: het leven is lijden, verlangen de oorzaak ervan, opheffing van verlangen de remedie, het achtvoudige pad de weg daarnaar toe. Niet leven in een permanente staat van geluk is voor mij niet synoniem met lijden. Zo goed als bestendige verlangenloosheid niet bestaat, zo bestaat bestendig geluk evenmin. De afwezigheid daarvan is niet hetzelfde als lijden. Het toenemend besef ervan zie ik als een dagend inzicht. Zodra doorzien, zodra doorleefd, vormt het de basis voor een staat die wel haalbaar is: tevredenheid. Te vergelijken met wat in het oosten ananda heet. Merkwaardigerwijs in het Nederlands meestal vertaald door gelukzaligheid.

lolkje: tevredenheid als eindpunt, een mooi resultaat! Ook een soort rondend van de cirkel, maar dan individueel. Begonnen als weldoorvoede baby, eindigend als tevreden oudje. Neemt niet weg dat het streven naar geluk waar jij op doelt mij knap vermoeiend lijkt. Geen wonder dat menig een vroeg of laat naar een eind van dat spel verlangt. Er, zoals in het oosten, tegenop ziet wedergeboren te worden. Het huidige leven niet volop levend, want bepalend voor de kwaliteit van het volgende, per saldo strevend naar moksha, definitieve bevrijding, zoals ik van jou weet dat men daar het leven ziet. Het christelijke westen dat evenmin volop leeft, want hoopt op eeuwige zaligheid, hopen ook dat reïncarnatie een fabeltje is. Althans dat was het beeld.

anthony: inderdaad. Wat dat laatste betreft: de hoop dat reïncarnatie een fabeltje is, kun je gerust zijn. In wetenschappelijke zin is reïncarnatie tot nu toe niet aangetoond. Behoudens het beroemde onderzoek van Stevenson is er slechts weinig onderzoek naar gedaan. Wat ik zou

kunnen doen - eindelijk kom ik nu bij je vraag - mijn uitstapje naar hedonisme en geluk onderbrekend, mogelijk afbrekend - is voor mijzelf nagaan of ik mij vorige levens herinner. Mijzelf als levend experiment, als casestudie, nemen. Nou dan ben ik snel klaar: ik herinner me namelijk geen vorige levens. Althans niet nu.

lolkje: je wilt er weer langsheen. Maar goed, ga je gang.

(*) zie www.yoga-intervision.com/pdf/expressie.pdf

7. INTUÏTIE VERSUS WETENSCHAP

anthony: dank je wel, je weet: ik maak heus mijn punt wel. Ik kom heus wel op zo'n, let wel: mogelijke, methode. Eerst echter nog iets wat van mijn hart moet. Juist in verband met onderzoek en wetenschap. Wie namelijk alles wat ik tot nu toe te berde bracht toetst op logische consistentie zal zien dat die er niet is. Per stukje betoog wel, hoop ik. Leg je de stukjes achter of naast elkaar, dan niet. Zelf maak ik mij daar niet druk om. Vroeger wel. Betogen waarvan onderdelen elkaar tegenspreken, niet naast elkaar konden bestaan, die wees ik af. Nu hanteer ik die eis niet meer. Ik weet, nou ja, meen: alles is tegelijk waar. Althans waardevol in ieder geval.

lolkje: dus ook wat je tot nu toe over karma en reïncarnatie zei ...

anthony: precies. Het - ons oordeel over wat waar is of onwaar - hangt af vanuit welk perspectief we kijken. Ondanks mijn hang naar de oosterse cultuur, naar de niet-rationele volksdevotionele kant ervan, ben ik kind van de westerse. Die kent dat devotionele ook wel, maar wordt toch sterker gekenmerkt door de christelijke openbaring. Maar dat niet alleen. Ook de ratio, de wetenschap, speelt er een grote rol. Hoewel ... het christendom betekende een onderbreking van ruim 1200 jaar in de ontwikkeling van de rationele kant van de mens. Thales van Milete (550 voor Christus) voorspelde de eerstvolgende zonsverduistering. Hij doorbrak daarmee de mythologische opvatting dat dit soort natuurverschijnselen werden voortgebracht door de goden. Vanuit dat perspectief kun je de christelijke openbaring zien als een culturele retardatie, een terugval dus. Men vatte de bijbel op als bron van wetenschappelijke kennis. Althans, nieuwe waarnemingen, nieuwe theorieën, mochten er niet mee in strijd zijn. Vanaf Thomas van Aquino (1250 na Christus) kwam het primaat van het geloof boven de rede aan het wankelen en kreeg de wetenschap, de empirie, ook van de kerk, een openlijker kans. Nu lijken de rollen omgedraaid ...

lolkje: en heeft het wetenschappelijke perspectief de overhand boven het intuïtieve ...

anthony: maar er gloort hoop aan de horizon. Beide kampen, beide perspectieven, naderen elkaar, ontsluiten dezelfde fenomenen. Dit proces, zoals ik zo even kort schetste, vindt ook op individueel niveau plaats. De magische, intuïtieve wereld van het kind maakt plaats voor de empirische, gaat daar grotendeels aan verloren zelfs. Later proberen wij die dan weer haar rechtmatige plaats terug te geven. Dat is voor mannen moeilijker dan voor vrouwen.

lolkje: vrouwen gebruiken hun intuïtie, maken zich niet druk over wat intuïtie nu precies is, waar die vandaan komt ...

anthony: dat denk ik ook. Maar intuïtief denken, zogenaamd weten zelfs, dat reïncarnatie reëel is, zonder dat je eigen vorige levens herinnert, dat gaat mij wel wat ver. Dan denk ik liever eerst nog wat na. Bijvoorbeeld over wat intuïtie is. En hoe voorzichtig je daar mee moet zijn. Intuïtie immers is kennis die van binnenuit opborrelt. Kennis die je zonder aarzelen voor waar houdt. Daar zijn twee soorten van. Een rationeel-ervaringsgerichte en een introspectief-magische. De rationele verwerf je op kracht van eerdere correct gebleken kennis en ervaring (experiences). Die gaan deel uitmaken van je, laat ik het noemen: automatische piloot. Je hoeft conclusies niet meer te checken. Althans dat denk je. Want gevaarlijk. Beter is het om er, voor er je verdere handelen en denken op te baseren, eerst bewust op te reflecteren.

lokkje: zo iets als in de luchtvaart, waar de gezagvoerder de automatische piloot checkt?

anthony: precies. Menigmaal is dit soort intuïtie niets anders dan wat ik naïeve projectie noem. Meneer dat de hele wereld hetzelfde voelt en wilt als jijzelf. De andere soort, de introspectief-magische intuïtie, is rechtstreekse kennis. Een soort archetypische kennis, opgeslagen in je genen, die niet gebaseerd is op zelf verworven kennis en ervaring, maar waarvan je toch voelt, meent, dat die correct is.

lokkje: die van “kinderen en gekken spreken de waarheid”?

anthony: zo ongeveer. Heel jonge kinderen, en ook dieren, voelen haarfijn aan of de ander oprecht is of niet. Ik schaar er ook kennis onder die voortvloeit uit meditatie, alsook uit ascese. Om bewijsvoering vragen bij dergelijke intuïtieve kennis vindt dan ook weinig weerklank. “Ik weet dat gewoon”, hoor je dan vaak.

lokkje: wat is jouw vroegste intuïtieve kennis?

anthony: dat ik net zo goed een ander had kunnen zijn. Dat besef drong tot mij door toen ik een jaar of zes was. Voor de spiegel. Ik keek mijzelf langdurig aan. “Waarom was ik mijn vriendje niet?”, vroeg ik mij af. “Waarom hij niet mij?” Al had ik die woorden er niet voor: ik had ieder ander kunnen zijn, aldus ging er door mij heen. Dat inzicht ben ik helaas kwijtgeraakt, kon het qua portee toen niet bevatten, leefde er niet naar. Met het versje “broeder varken, ik kijk je in je ogen aan ... ” probeerde ik dat gevoel uit te drukken (*). Later in mijn leven kwam ik deze, in feite eenheidsgedachte, in de oosterse zowel als westers-christelijke wijsheidsliteratuur weer tegen. Ik besepte, toen pas echt - voordien was het slechts “logisch” zo geweest - dat ik het niet zelf was die de hand had gehad in mijn menselijke geboorte, zoals bodhisattva’s, die wel zelf tijd en plaats van hun volgende geboorte bepalen.

lokkje: aldus de overtuiging binnen die culturen.

anthony: maar het was, zoals ik tegelijk begreep, ook weer niet zo dat ik er opeens was, uit het niets, zonder aanloop. Noch dat ik zo maar, zonder iets na te laten, zonder dat iets van mij wordt voortgezet, zal verdwijnen. Ik stipte dat al eerder aan. We gaan terug naar waar we vandaan komen, verschijnen weer, gaan weer terug enz. Ons bestaan is cyclisch wederkerend. Tegelijk hopelijk lineair, dat wil zeggen: voortgang boekend qua wijsheid en compassie. De mate waarin wij ons van dit cyclische bestaan bewust worden is afhankelijk van de mate waarin wij op die weg voortgang boeken, onze ikbetrokkenheid weten te relativieren.

lokkje: dus je weet de weg ...

anthony: zei ze lichtelijk cynisch ... Inderdaad, ga er maar aanstaan. Of niet dus. De verbinding met het thema reïncarnatie is, volgens de oosterse visie althans, als volgt: degenen die in het begaan van die weg slagen, verwerven bijzondere vermogens, krachten, siddhis genaamd, waaronder het vermogen zich hun vorige levens te kunnen herinneren. Slaag je perfect in die weg, dan wordt je niet meer wedergeboren, ontsnap je aan het cyclische bestaan, aan de eeuwige kringloop, althans wanneer je niet, uit compassie, ook anderen daar naartoe wil begeleiden. Langs de weg van zelfoverstijging zou je dus in je individuele leven de reïncarnatiegedachte kunnen toetsen.

lokkje: je hebt het over “die weg”, het is mij nog niet duidelijk wat je daarmee bedoelt.

anthony: voor een antwoord daarop kunnen wij ons het beste wenden tot de reïncarnatiegedachte zelf. Zelfoverstijging vindt binnen die gedachte plaats door het eigen lijden geduldig, zonder klagen, te verdragen. Door het te zien als volledig gerechtvaardigd, want gevolg van ons eigen handelen en niet handelen, ons denken-voelen inbegrepen. De pijn die je lijdt, je lijden, is geen andere dan de pijn die je anderen toebracht. De mate van pijn die je ervaart, de duur ervan, de frequentie waarmee, dat alles laat zien in welke mate je aan anderen pijn en lijden toebracht. Dat dat gebeurt is niet anders dan terecht, rechtvaardig.

lokkje: rechtvaardig? Je doelt daarmee op de wet - haast jouw wet - van Anaximander?

anthony: ja. Die wet, daterend uit de 6^e eeuw voor christus, komt uit de hoek van de groepering die ze binnen de filosofie de presocratici noemen. De wet luidt: “in de vorm waarin de dingen ontstaan, vergaan zij ook weer, zoals is verordineerd; want zij geven elkaar genoegdoening en bevrediging voor veroorzaakte dan wel ondergane onrechtvaardigheid, overeenkomstig de vastgestelde tijd.” Tegengestelden, waaruit voor Anaximander de manifeste wereld bestaat, werken permanent op elkaar in. Wanneer een ervan een van de andere overheerst, ondergaat die onrecht. Onherroepelijk zal het ondergane onrecht worden gecorrigeerd ...

lokkje: doordat de overheersende kracht daarvoor zal boeten

anthony: naar de orde van de tijd - wanneer die daarvoor rijp is, zouden we nu zeggen - aldus Anaximander.. Bovendien in een vorm die ons nog onbekend is. Die boete, die correctie, kan onszelf treffen, dan wel “de onzen”, de samenleving waar wij deel van uitmaken. Het tijdstip waarop breekt aan op een moment waarop alle omstandigheden zodanig bij elkaar komen dat navenante, het aangedane onrecht rechttrekkende gevolgen, ter correctie dus van die onrechtvaardige oorzaken, verschijnen (**). Sorry voor de complexe formulering.

lokkje: dus ook de Griekse filosofen hielden er karma-achtige gedachten op na ... maar nu laat ik mij zélf door je meeslepen, door je meanderend betoog, weg van het onderwerp reïncarnatie. Terug dus naar reïncarnatie en hoe de eventuele realiteit ervan te toetsen. Dat zou dus kunnen langs de weg van zelfoverstijging. Eenmaal daarin geslaagd zou je je vorige levens kunnen herinneren, aannemende dat je er dan nog in geïnteresseerd bent, wat ik betwijfel. Maar goed, herinner je je geen voorgaande levens dan is daarmee, althans voor jezelf, de reïncarnatiegedachte weerlegd. Al vind ik het een vreemde motivatie voor iemands streven naar zelfoverstijging.

anthony: ja, het toetsen van de reïncarnatiegedachte is dan ook geen “proper motivation”, zoals de Boeddhisten zeggen. Overigens zijn er ook mensen die, zonder verlicht te zijn,

zeggen zich vorige levens te herinneren. Binnen de new-agebeweging gaat men er zelfs van uit dat iedereen dit kan. Dit leidde tot, in mijn ogen althans, betwiste, om niet te zeggen beenkelijke, benaderingen als reïncarnatietherapie.

(*) zie www.yoga-intervision.com/pdf/versjesuitijsselstein.pdf.

(**) te vergelijken met grootschalig karma, zie ook mijn latere essay op www.worldprayer-lordhavemercy.com/n-worldprayer-7.htm. Zie ook thema 20: "Genoegdoening als motief".

8. GURU-LEERLINGRELATIE

lokkje: proper motivation, wat bedoel je daarmee?

anthony: dat je, zoals de boeddhisten vinden, alles, ja werkelijk alles wat je denkt en doet, moet doen vanuit een correcte beweegreden. Dat je je denken en handelen een juiste bestemming moet geven. Streven naar verlichting om de reïncarnatiehypothese te toetsen is, in dat licht gezien, geen proper motivation. Vanuit dat motief zal het dan ook niet lukken. Noch verlichting, noch toetsing van de hypothese. Bezien althans vanuit het referentiekader van waaruit de reïncarnatiegedachte stamt. Zélf denk ik dat, als je maar lang genoeg in een bepaalde richting onderweg bent, het motief dat je die richting op deed gaan, vanzelf wegvalt. Eenmaal verlicht, gesteld dat die staat bestaat, of een heel eind in de richting, doet het er niet meer toe waarom je ernaar streefde. Zelfs niet wanneer je eraan begon vanuit pure egogerichtheid, vanuit bijvoorbeeld het óók in verlichting willen excelleren.

lokkje: ik probeer het nog een keer: welk van beide gedachten is de juiste? De reïncarnatiegedachte of die van het eeuwige hiernamaals?

anthony: je leven zo leiden dat je niet wordt wedergeboren (hindoeïsme, boeddhisme) dan wel tijdens je huidige leven je hoop stellen op eeuwig geluk in het hiernamaals (christendom, islam) zie ik, vanuit het individu gezien, als levensangst, als levensontkennend. Als een vorm van subtiele hoogmoed, basale ontevredenheid met onze 'condition humaine'. Wanneer je je beperktheid, je menselijke gewoonheid, je afhankelijkheid van alles en iedereen, maar bovenal je sterfelijkheid aanvaardt, dan ben je in het hier en nu. Dan ben je al uit de kringloop van geboorten bevrijd. Dan ben je al in het eeuwige hiernamaals. En valt je vraag weg.

lokkje: leven vanuit wat jij "fundamentele acceptatie" noemt.

anthony: proper motivation doet er dan niet meer toe. Ieder streven is weg bewegen van fundamentele acceptatie. De paradox echter is dat op de weg daar naartoe, motivatie er wel degelijk toe doet.

lokkje: proper motivation, lijkt dat niet op "de juiste intentie" uit het christendom? Niet de daad telt, maar de houding van waaruit zij is gesteld, aldus heeft Luther ons, in reactie op het corrupte aflatenstelsel, geleerd.

anthony: inderdaad. Een christelijke beweging als de Quakers vindt echter weer van niet. Zij zeggen dat het niet om de intentie gaat maar om wat je doet, om de uitkomst. Met name in sociaal-maatschappelijke zin. Een egotripper die zich verdienstelijk maakt, prima toch!

lolkje: hoe kom je zo op de Quakers?

anthony: in 1980 las ik Jan de Hartogs boeken over hen. ‘Het koninkrijk van de vrede’, jij kent het ook. Dat was vlak voordat ik enige tijd in Ulverston (Engeland) in een Tibetaans-Boeddhistisch klooster verbleef. In het Manjushri Institute. Ulverston bleek echter ook de bakermat van de Quakers te zijn. Dus besloot ik, toen ik er toch was, tot een kleine pelgrimage naar hun historische plekken en gebouwen. Overdag boog ik voor de geshe, de boeddhistische lama-leraar, op zijn troon, zijn verhoogde zetel van waaraf hij ons toesprak, ’s avonds genoot ik van de beroemde anekdote over George Fox (1650) die zijn hoed niet voor de koning wilde afnemen. Niet voor hem wilde buigen.

lolkje: vertel dat verhaal eens.

anthony: George Fox, de stichter van de Quakers, vond dat een mens voor geen enkel ander mens zijn hoofd moest buigen. Dus ook niet voor de koning. Behoudens voor God, voor hem de enige koning. Iedere sterveling was voor ieder andere sterveling gelijk. Nu bestond in Engeland het gebruik dat, als je de koning ontmoette, dat jij dan als eerste je hoofd ontblootte. Deed je dat niet dan kwam je in de petoet. Om te voorkomen dat Fox, die er al een paar keer voor had gezeten, nogmaals in het gevang terecht zou komen, nam de koning, toen hij Fox zag aankomen - Fox, voor wie hij intussen sympathie had opgevat - zélf zijn hoed maar af.

lolkje: ik herken me wel in George Fox. Het brengen van devotieel eerbetoen aan medemensen, of het nu koningen, pausen of guru’s zijn, ligt ons nuchtere Nederlanders niet. Het past ook niet binnen de protestants-christelijke traditie.

anthony: evenmin buigen voor onszelf en het wonder dat in ons huist, want dat is het wat je bij buigen voor een zelfgerealiseerd medemens doet. Trouwens ook wanneer je buigt voor wie dan ook. Al zag ik het toen als een tegenstelling, een tegenstelling tussen het buigen voor de geste en het *niet* buigen - voor niemand behalve voor God - van Georde Fox. Later kwam ik er achter dat wie buigt voor de geshe, voor de levende Boeddha die hij representeert, die buigt voor de geshe in zichzelf. Dat je daarmee je eigen Boeddhanatuur eert zowel als tevoorschijn roept. Neemt niet weg dat wij ons al 2000 jaar niet meer kunnen overgeven aan levende meesters. Ook ik niet. Hoe moeilijk dat is, ondervond ik aan den lijve.

lolkje: je bedoelt de periode waarin je je bezig hield met de gurutraditie?

anthony: inderdaad. Begin jaren tachtig kwam ik in contact met de beweging rond Da Free John (Franklin Jones), een westerse guru, overigens geheel in lijn met de oosterse traditie, meer in het bijzonder de hindoeïstische. De guru-weg die hij voorstond bleek veel meer in te houden dan een beetje buigen voor een verlicht medemens. Het ging om totale overgave aan hem als guru, om het blind volgen van de leefwijze die hij voorschreef. Dat viel mij niet mee. Temeer niet vanwege mijn tegelijk observerende natuur. Die immers staat overgave in de weg. Hoe dan ook, al snel had ik in de gaten dat de kern van de guru-leerlingrelatie bestaat uit wat in de communicatieleer wel “dubbele binding” heet. En dat je daar doorheen moet. Dat precies dat je sadhana is, je spirituele discipline. Dat maakte dat ik mij er een jaar of wat in vast beet.

lolkje: dubbele binding, je bedoelt daarmee toch dat wat je ook doet, je doet het niet goed? Zoals bij “wees spontaan”, het voorbeeld dat ik van je ken. Op commando spontaan zijn, gaat niet. Ben je het, aldus aangespoord, na verloop van tijd toch, dan nog kan de ander zeggen dat

je het niet was. Zo heeft degene die je daartoe aanspoort de macht en zit jij in de klem. Dubbel. In die van jezelf - je wilt immers iets, namelijk hetgeen de ander je aanraadt - én in de klem van die ander - want die ander is het wiens advies je opvolgt zowel als die je toetst.

anthony: ook in de doorsnee leersituatie is er sprake van dubbele bindingen. De ene pool waaraan je vast zit is dat je alleen kunt leren als je je openstelt en de leraar als autoriteit aanvaardt. De andere pool is dat je niets op gezag alleen aanneemt zo lang je niet het gevoel hebt dat de leraar als zodanig gelegitimeerd is, bekwaam is. Dus op de een of andere manier toets je de leraar. Daarvoor ontbreken je echter de middelen, de criteria. Je ging immers juist in de leer.

lolkje: vaak zegt de leraar dat er bij, dat je niets op zijn gezag alleen moet aannemen, dat je alles zelf moet toetsen ...

anthony: inderdaad. Ga je echter daarover, over je kritiepunten, over je vragen, met de guru in dialoog, dan komt al gauw het moment waarop hij iets zegt als: je hoeft het niet van mij aan te nemen. Je hoeft hier niet te komen. Als je het beter weet, als je een beter alternatief weet, richt je dan dáárop. Als je overigens al persoonlijk tot hem doordringt, want dat is ook al zo iets: hoe beroemder de guru, hoe groter zijn aanhang, hoe moeilijker ook om in contact met hem te komen. Wat de guru-leerlingrelatie nog het meest tot een dubbele binding maakt is dat men het in twijfel trekken van wat de guru je voor houdt, duidt als weerstand, als gebrek aan overgave. Net zoals in de psychoanalyse: kritiek op duidingen, kritiek op uitgangspunten, wordt er gezien als weerstand. Kritiek op het systeem wordt er opgevangen met behulp van het systeem zelf, met behulp van de eigen concepten er uit. Waarom zouden ze ook. Ze hoiuden je heus niet tegen wanneer je je tot een andere benadering wendt..

lolkje: precies. Dan stop je er toch mee, laat je de guru toch voor wat ie is ...

anthony: niet als je weet dat het precies dit proces is, deze weerstand, deze wrijving - wat "tapah" genoemd wordt - waar het in de guru-leerlingtraditie om gaat. Eigenlijk moet je ook niet op metaniveau willen gaan, niet willen "praten over", maar gewoon de instructies van de guru volgen. En zien waar dat dan toe leidt. Je niets aantrekken van de vaak enorme hoeveelheid geschriften die de guru intussen, vaak door toedoen van zijn achterliggende organisatie, het licht heeft doen zien. Zoals ook bij Da Free John het geval was. Voor cerebraal ingestelde mensen valt het echter niet mee om boeken van de guru ongelezen te laten. Soortgelijk wanneer spirituele literatuur in functie komt te staan van troost, in functie van wat ik - ik kom daar vast nog op terug - "vlucht naar boven" noem: het je toevlucht nemen tot spiritualiteit om therapeutische voortrajecten te ontlopen.

lolkje: wat vind je dan van al die prachtige wijsheidsgeschriften, al het prachtigs dat de grote mystici van weleer schreven?

anthony: die kwamen voort, komen voort, uit de fundamentele menselijke drive de eigen ervaringen te willen delen. Sorry dat ik zo apodictisch klink. Dat komt omdat deze uitspraak zelf ervan getuigt. Dat doet het omdat het mijn eigen ervaring ook is dat mensen hun ervaringen willen delen. Niet alleen ikzelf, iedereen. Al kan de intensiteit verschillen. Die overtuiging behoeft geen nadere argumentatie. Althans niet voor mijzelf. Dat is niet altijd zo geweest. Voor ik zo ver was - nou ja, wat heet ver - dat ik mijn drive om eigen ervaringen te willen, nee: te moeten delen, als een onbetwistbaar algemeen menselijke drive herkende, ging er het nodige gecontempleer aan vooraf.

9. MYSTICI EN HUN TAAL

lolkje: vond je het dan niet meteen iets dat vanzelf sprak?

anthony: niet meteen. Ik vroeg me af in functie waarvan ons “spreken over wat ons bezig houdt” staat. Waarom wij niet anders kunnen, waarom het een drive is dus. Een drive waarin je je verliezen kunt. Zodanig dat je het contact met de ander verliest. Hem of haar eigenlijk voor jezelf gebruikend. Waarvan je dan later weer spijt hebt.

lolkje: zoals je vader zo vaak overkwam. Je moeder trouwens niet minder.

anthony: inderdaad. Beiden worstelden met hun spreken. Echt worstelen was het wat zij deden. Juist omdat zij zich er in wilden beheersen, leden zij er onder, schaamden zij zich er voor dat hen dat niet lukte. Van geen kanten zelfs. Het aantal keren dat zij zich ervoor verontschuldigde, ook naar mij toe, als kind al al, was niet te tellen. Moeder en vader hadden elk een eigen exemplaar van Thomas á Kempis’ “De navolging van Christus”. Beiden citeerden regelmatig uit de eerste tien verzen van Boek 1 - Hoofdstuk 20 “Over de liefde tot de eenzaamheid en het stilzwijgen”. Overigens zonder Jezus erbij te halen.

lolkje: was er dan niemand die hen afremde?

anthony: nee dus. Wij als kinderen in ieder geval niet. Wat dat afremmen betreft, alleen “bevestiging van ervaring” had daar, dat weet ik nu, voor kunnen zorgen. Spreken, de taal, staat in functie van vaststelling van - respectievelijk omgaan met de realiteit. Alleen waar taal voor is, is voor mensen, voor culturen, realiteit. Waar in de ene cultuur taal voor is en dus wordt gekend als deel van de realiteit, maakt voor een andere cultuur, waar er taal voor ontbreekt, geen deel uit van de realiteit. Nieuwe fenomenen zijn pas “veilig” zodra door nieuwe taal tot uitdrukking gebracht, geïncorporeerd. Datzelfde, althans soortgelijk, geldt voor individuele ervaringen. Moeder zowel als vader konden geen afdoende taal vinden voor hun ervaringen. Niet alleen voor hun ervaringen van traumatische aard, ook voor het schone, het vreugdevolle, het alledaagse dat zij beleefden.

lolkje: bovendien ontbrak het hen aan welwillende begripvolle luisteraars.

anthony: precies. Daar ook wilde ik heen. Onze realiteit immers is pas realiteit in geval van gedeelde realiteit. Wat voor ieder van ons individueel bestaat, bestaat pas op geïntegreerde wijze naarmate het wordt gedeeld, naarmate het door onze taalgenoten, via onze taal, ons spreken dus, wordt herkend en erkend als deel uitmakend van onze gezamenlijke realiteit, lees: taal. Ons “met elkaar over onze ervaringen spreken” staat daarmee in functie van veiligheid, in functie van verifiëring of onze ervaringen nog vallen binnen de grenzen van onze gezamenlijke realiteit, in functie van ons “willen blijven horen bij de gemeenschap”. Een gemeenschap waarvan de taal diens toegang vormt, de taal het voertuig is.

lolkje: wij hadden het over spirituele lectuur, over mystici en hun geschriften. Bedoel je dat mystici hun ervaringen wel *moesten* verwoorden”? Zowel voor henzelf als om zich niet buiten de gemeenschap te plaatsen?

anthony: het verwoorden van hun ervaringen was nodig, nodig voor het begrijpen van wat hen overkwam, nodig voor het integreren van hun nieuwe ervaringen, ervaringen van belang voor

henzelf en de samenleving waar zij deel van uitmaakten, ervaringen die zo nieuw waren dat er nog geen taal voor voorhanden was. “Geen uiterlijke autoriteit, geen geschrift, geen dogma kan u zalig maken. U moet alles in uzelf ervaren en beleven”, aldus meester Eckhart, de beroemde middeleeuwse mysticus. Desondanks drukte hij zich, zoals zovele andere mystici, uit in de wonderschone mystieke taal. Waarom? Om zijn ervaringen, zijn inzichten, zijn blijdschap ook, te kunnen plaatsen, te kunnen integreren. Ze als deel van een nieuwe realiteit te kunnen omarmen. Iets wat alleen kan door ze via nieuwe taal met de taalgemeenschap, met overige taalgenoten, te delen. Of door andere expressievormen. In laatste instantie door gedrag, door wijze van zijn, wat specifieke expressievormen onnodig maakt, overstijgt. Zwijgen mogelijk maakt. Tot zwijgen leidt.

lolkje: mystieke ervaringen zijn toch niet te verwoorden? Dat zeggen de mystici toch zelf?

anthony: het is de vraag of je die uitspraak letterlijk moet nemen. Voor mij drukken zij er mee uit hoezeer hun ervaringen hen aanvankelijk onbekend waren, hoezeer die hen overvielen, hoezeer die hen verrasten. Vandaar hun behoefte er woorden voor te vinden. Die zij vonden ook. Vonden zij die niet, dan resteerde verwarring. Neemt niet weg dat dit, voor mij dus misverstand, een hardnekkig leven is gaan leiden. Meestal onderbouwt men het door te wijzen op het dualistische van de taal, door toedoen waarvan overweldigende ervaringen met betrekking tot ik-loosheid, eenheid, liefde enz. niet zou kunnen worden uitgedrukt. En wel daarom niet omdat begrippen als ik-loosheid, eenheid en liefde in de normale omgangstaal alleen zouden bestaan dankzij hun duale tegenvoeters, te weten: egocentrisme, verdeeldheid, afwijzing, haat. So what? Eén niveau hoger - binnen de taal kun je dat onderling afspreken - en iedere dualiteit valt weg. Ook bij gebruik van duale terminologie.

lolkje: voor mij komt het allemaal dicht in de buurt van woordenspel. Neem nu de psalmen. Wie daarvan geniet maakt het niet uit of de taal van de psalmen dual is of niet.

anthony: zo zie ik het ook. Lees Eckhart, lees Johannes van het Kruis, lees Theresa van Avila, zeg haar prachtige “vuestra soy” op, of liever nog: zing het, en kijk of je wordt geraakt. Het kan zijn dat het je - ik bedoel niet jou persoonlijk, maar deze of gene - niet aanspreekt, waar ik echter zeker van ben is dat het dualistische van onze taal je daarbij niet in de weg zal staan. Zoals de rijkdom van de taal, juist ook het duale ervan en alle nuances daartussen, het hen mogelijk maakte zich uit te drukken - zoals door middel van metaforen, paradoxen, negaties - zo maakt diezelfde rijkdom het ons mogelijk van hun ervaringen, indringend en meelevend, kennis te nemen.

lolkje: zoals het Hooglied uit de Bijbel ...

anthony: mystieke literatuur is getuigenisliteratuur, bovendien bedoeld om ons tot eenzelfde soort ervaringen te brengen. Evocatief van aard, zoals dat heet. Al is de extatische beschrijving ervan niet dezelfde als de ervaring zelf, het aandachtig en met overgave lezen wat mystici te zeggen hebben, komt er dicht bij in de buurt, kan soms zélf tot mystieke ervaringen leiden. Is het niet nu, dan later. Vooral wanneer wij dergelijke teksten, zoals psalmen en liederen, in een eerdere fase van ons leven uit het hoofd leerden. Dan kan het zijn dat we ooit naar de ervaring uit de betreffende tekst toegroeien, zullen herkennen wat wij eerder, hoewel het ons biologieerde, niet begrepen. Ook al lijken hun ervaringen voor de mystici die het betreft, nieuw, iedere cultuur kent een doorgaande onderstroom van mystici. Iedere cultuur bevat haar eigen rijkdom aan, overigens overeenkomstige, mystiek-

archetypische beelden. Beelden die geduldig wachten om tevoorschijn te worden geroepen. Dat is wat ik met de evocatie functie van mystieke geschriften bedoel.

lolkje: even terug naar Da Free John, de guru waar je je een tijd op richtte, en diens vele boeken. Spirituele boeken waarvan je toch zei dat het beter was ze niet alsmaar te lezen.

anthony: inderdaad. Ik zei dat om ermee te beklemtonen dat het in de guru-leerlingrelatie in de eerste plaats gaat om het opvolgen van gedragsinstructies. Als je alsmaar boeken van de guru leest kan het zeer wel zijn dat je dat doet om zijn instructies te vermijden. Te veel lezen bedreigt bovendien onze authentieke ervaring. Je weet dan niet meer of je ervaring echt is of dat het inbeelding is omdat je er over las. Maar goed, ben je in de greep van spirituele literatuur, dan moet dat maar. Dan is dát je weg. Beetje een omweg, dat wel. Sommige mensen, waaronder ik, hebben nu eenmaal een lange aanloop nodig. Nou, dan kon je bij Da Free John terecht. Er kwamen meer boeken van hem van de pers dan dat je met lezen bij kon houden. Wat wil je als al je dagelijkse lezingen, net als bij Bhagwan Sree Rajnesh, in boekvorm terecht komen. In het kielzog daarvan stapelde zich instructie op instructie. Wilde je die allemaal volgen, had je twee etmalen in 24 uur nodig.

10. PARADIGMATISCHE SCHOKKEN

lolkje: dat je niet meteen afhaakte ...

anthony: ja, dat verbaast mij achteraf ook. En ook weer niet. Een van Da Free John's adagia was namelijk dat het voor werkelijke groei noodzakelijk was jezelf "paradigmatische schokken" toe te brengen. Iets wat het geval was wanneer hij je wereld, je waarden en overtuigingen, aan het wankelen bracht. Weerstand - daar heb je diezelfde weerstand weer - was een teken dat je goed bezig was. Over dubbele binding gesproken, dit bleek er een in het kwadraat. Een betere manier om je volgzaam te maken is nauwelijks denkbaar. Voeg daar aan toe dat het in het oosten een doodzonde is wanneer je kritiek hebt op je guru - een traditie die Da Free John omarmde - en je bent volledig in zijn grip. Nou ja, voor zo lang het duurt.

lolkje: je had het zo even over paradigmatische schokken, bedoel je dat je jezelf bewust verdiepte in zaken waar je tot dan toe juist niets in zag?

anthony: zo iets, ja. Het geval wilde dat ik tegelijk met mijn Da Free John-exercitie avondcolleges filosofie volgde. Daar maakte ik kennis met het vak wetenschapstheorie, ook wel kennisleer genoemd. Een van de coryfeeën die wij moesten bestuderen was een zekere Kuhn. Zijn theorie kwam er, ultrakort gezegd, op neer dat wetenschap alleen vorderde als de beoefenaars ervan het lef hadden om zich op een gegeven moment van de dan overheersende stroming - het heersende paradigma - los te maken door bewust totaal andere uitgangspunten, totaal andere modellen, te gaan hanteren. Je moest als het ware tegen de vleug in. Precies die gedachte, dat uitgangspunt, kwam ik bij Da Free John tegen. Nu echter in verband met werken aan jezelf. Zoals ik al zei, de gedachte sprak mij aan.

lolkje: eigenlijk vreemd. Het moeten bestuderen van stof waar je niet zelf voor had gekozen was toch altijd een crime voor je? Op de middelbare school al.

anthony: inderdaad. Meende ik echter dat ik - studieus als ik was - na al die jaren van verplichte stof vrij was in mijn keuzes, het tegendeel bleek het geval. Juist wat mij niet

boeide, juist datgene waartegen ik mij afzette, triggerde me nadien, haalde ik nadien naar me toe. Wilde ik bijvoorbeeld voorheen niets weten van de in mijn ogen softe wereld van welzijn en geluk, van therapie e.d., ik kwam bij de NVAGG, de nationale koepel van RIAGGS, te werken. Werd bovendien later zelf een halve therapeut. Wilde ik van de recente oorlog niets weten, stukgepraat als die vanwege de repeteerverhalen van mijn moeder leek te zijn, Centrum 45, instituut voor medische en psychotherapeutische behandeling van oorlogsgetraumatiseerden, kwam op mijn weg. Dus verdiepte ik mij in alles wat met oorlogstrauma's te maken had.

lolkje: kortom, wat op je weg kwam, als interim-manager zowel als privé, en je om die reden uitdiepte, ging dus eigenlijk tegen de vleug in, zoals jij dat zo even noemde. Stond haaks op je eerdere affiniteiten, haaks op wat je eerder, uit desinteresse of vanwege weerstand ertegen, liet liggen ...

anthony: ja. Maar het werkte. Zo goed zelfs, dat ik meende een belangrijke conditie voor persoonlijke groei, voor persoonlijke ontwikkeling, te hebben ontdekt: in plaats van "meer van hetzelfde" deed je er beter aan te wantrouwen wat je aansprak, deed je er beter aan daarop niet verder door te gaan, om vervolgens te omarmen en uit te diepen wat je afwees. Je moest op zoek naar waar je weerstand lag. Instructies volgen waar je de zin niet van in zag. Juist dat lezen wat je niet aansprak. Stil staan bij wat je bij eerste lezing *niet* had onderstreept, *niet* had gemarkeerd. Je kon beter je vroegere wereld, je eerdere overtuigingen, je paradigma's dus, aan het wankelen brengen, dan bevestiging blijven zoeken van alles waar je tot dan toe op vertrouwd had. Waarmee ik weer terug ben bij Kuhn. En bij Da Free John, die daar ook toe uitdaagde. Kortom, Da Free John treft in dit opzicht geen blaam: *déze* dubbele binding bracht ik mijzelf toe.

lolkje: het jezelf toebrengen van paradigmatische schokken, zoals jij dat zo plastisch noemt, vind je dat nog steeds zinvol?

anthony: zo lang je op zoek bent wel, voor wie dat niet is, of niet meer, niet. Die *gáát* al mee met de flow, zoals dat tegenwoordig heet. Op een gegeven moment op onze reis verwordt "op zoek gaan naar" tot "weglopen voor". Dat precies was voor Da Free John overigens het bevrijdende inzicht waar hij *naar op zoek* was. "Weglopen voor" heette bij hem "vermijden van relatie". Zijn vreugde over dit inzicht - hier zie je hetzelfde fenomeen als bij de mystici waar ik het zo juist over had - was pas volledig toen hij het had verwoord. En gedeeld. Slechts een enkeling echter pakte het op. Geen wonder, het inzicht dat *zoeken wegduwen is*, wegduwen van wie en wat je al bent, is voor zoekers immers de resultante van hun ... voorafgaand zoek en getast. Hoe het met en rond Da Free John allemaal verder ging, welke sektarische beweging hij startte, laat ik nu maar even in het midden, feit is dat ik veel aan hem te danken heb. Al heb ik hem nooit ontmoet, al heb, of liever: had, ik nog zo veel kritiek op hem en zijn beweging, al is mijn zoektocht nog aan de gang: hij heeft gelijk.

lolkje: ik ben niet op zoek, voel me evenmin verlicht, mis dat ook niet, hoe zit het dan met mij? En met al die collega's die ik ongetwijfeld heb?

anthony: waarom op zoek gaan naar iets dat je niet mist, om te vinden wat je al hebt? Al vraag je er niet om, om complimenten, ik ontkom er niet aan. En al ben ik er niet toe gelegitimeerd, herkennen kan ik het wel: precies die staat is het, de staat die je zo even beschreef, de jouwe, die ik bewonder, die ik benijd.

lolkje: te veel eer. Maar je maakt me wel nieuwsgierig. Wie zijn het dan die wél op zoek gaan?

anthony: o.a. mensen die zijn vastgelopen, in crisissen terecht zijn gekomen. Zoals “dottore Bartolo’s”, om maar eens een crisiscategorie te noemen. Een categorie die aansluit bij Da Free John’s “vermijden van relatie”.

lolkje: je bedoelt dottore Bartolo uit Rossini’s “Barbier van Sevilla”? De komische opera waar wij zo van genoten dat wij er nog een tweede maal heen gingen. Beide malen onder de regie van Dario Fo. Die dottore, was dat niet dat permanent opgewonden baasje, waar de gek mee werd gestoken?

anthony: inderdaad. Wat dottore Bartolo kenmerkt is het ontbreken van gevoelscontact met zichzelf. Terwijl hij - permanent opgewonden, permanent aan het woord, impulsief, primair reagerend - juist meent van wel. Voortdurend geëmotioneerd als hij is, hebben zijn emoties weinig of niets te maken met wat hij werkelijk voelt. De tijd niet nemend om er bij stil te staan, is hij voor hij het weet al weer verwickeld in volgende, overigens uiterst komische, zelf opgeroepen verwickelingen. Met een stem, een paar tonen te hoog, een paar decibels te luid, heftig gesticulerend, druk bewegend, praat hij voortdurend over zichzelf en zijn plannen, raadpleegt hij meerdere intimi tegelijk.

lolkje: wat is er met die dottores, met ons dus - uitgezonderd ikzelf zul je vast en zeker zeggen – waarop ik dat natuurlijk weer te veel eer vind - aan de hand? Ik plaag je maar, want ik weet dat je daar naartoe wilt.

anthony: ik overdrijf. Ter wille van de duidelijkheid. Maar goed: de dottore Bartolo in ons voelt niet wat hij voelt maar wat hij, zonder dat hij zich dat realiseert, meent te *moeten* voelen. Hij voelt datgene waarmee hij zich, vanwege zijn opvoedingsgeschiedenis, vanwege zijn sociaal-culturele inbedding, heeft voorgeprogrammeerd, mee heeft geïdentificeerd. Wie hij denkt te zijn is hij juist niet. Wie hij wel is of zou kunnen zijn, wat hij werkelijk wilt, hij zal er niet gauw achter komen. Althans niet zo lang hij meent en luid verkondigt dat juist *zijn* woorden, juist *zijn* daden - omdat zij zo onmiddellijk en emotioneel van aard zijn - uit zijn hart komen, dus waarachtig zijn.

lolkje: hij heeft gewoon de verkeerde emoties op het verkeerde moment. En dat bovendien over zaken die hem eigenlijk niet interesseren.

anthony: kortom, waar dottore Bartolo’s, wat mij betreft, naar op zoek zouden moeten, is naar zichzelf. Daarvoor is het nodig te stoppen met onmiddellijk reageren, met acting out, zoals dat wel heet. Iets wat je doet door je eerste impuls te blokkeren. Het bekende “eerst tot tien tellen”. Zodat er ruimte komt voor het leggen van gevoelscontact met jezelf. Voor mij is het dát wat de Da Free John uit de zeventiger jaren bedoelde met zijn bevrijdende inzicht, zijn slogan van toen: “vermijding van relatie”. Een slogan die terecht kwam in de instructie “inquiry avoiding relationship”. In goed Nederlands: onderzoek wat het is dat je niet wilt zien, leg contact met je beleefde ervaring. Vaak is daar voorafgaande hulp bij nodig. Hulp, niet van spirituele, maar van psychologische, therapeutische aard. Zodat de stuurman het eigen schip een beetje beter meester. En spiritualiteit geen vlucht naar boven is.

lolkje: dottores, op zoek naar zichzelf, terwijl er zo’n zelf niet bestaat.

11. NETI NETI: NIET DIT NIET DAT

anthony: zo lang je daar niet zeker van bent, je dat inzicht niet gerealiseerd hebt, kun je beter doen alsof het wél bestaat. Trouwens, je hoeft niet eens te doen alsof. Jijzelf en alles en iedereen om je heen gaan er als vanzelfsprekend van uit. Toegegeven, de act van het zoeken naar het zelf vooronderstelt, zo lang het zoeken duurt, een zelf als drager. Toegegeven, eenmaal het zelf gevonden: “it’s fading away”. Zoals schaduw verdwijnt zodra de zon recht boven je staat, zo houdt het zelf op te bestaan zodra je het gevonden hebt. “Er is geen zelf, er is geen weg, maar ik moest hem wel eerst gaan”, aldus een regel uit een van mijn levensloopversjes. Dát echter is taal die hoort bij degenen die “het zelf” gerealiseerd hebben. Of zeggen te hebben. Woorden die ik hen slechts naspreek.

lolkje: zo ver ben jij nog niet? Of zie je het anders?

anthony: voor mij is zelfoverstijging, want daar hebben wij het over, een zich herhalend proces. Een proces dat zich per keer voordoet, per beleefde ervaring, of liever: na iedere verbijzondering waarmee je je identificeerde. Van vreugdevol tot pijnlijk. Eenmaal contact gelegd met je beleefde ervaring, eenmaal je ervaring geaccepteerd, eventueel uitgedrokt, eenmaal je wens vervuld, je activiteit verricht, en je bent weer vrij, vrije aandacht, blanco bewustzijn. Vrije aandacht, blanco bewustzijn ... andere woorden voor het zelf dat is opgehouden te bestaan, een staat waarin de verlichte medemens permanent zou verblijven. Quod non. In ieder geval wat mij betreft. Spoedig dient zich immers weer een andere ervaring aan, een andere wens, een andere activiteit, een andere zorg. Waarna het proces zich herhaalt. Een proces van verenging van het zelf, materialisering ervan. Door identificatie. Daar is niets mis mee. Rechtstreeks streven naar zelfoverstijging, naar zelfoverstijging als permanente staat, zie ik als “vlucht naar boven”, bijna als een vorm van hybris, hoogmoed dus. Al denk ik er misschien aan het eind van de rit anders over. En schaam ik me dan voor deze uitspraak.

lolkje: er zijn anders genoeg mensen die behoorlijk last van zichzelf hebben, die zich graag van hun lastige zelf zouden willen ontdoen ...

anthony: het zou een stuk schelen wanneer zij een dergelijke, laat ik het noemen “procesvisie” op zichzelf - het zelf - zouden hebben. Het zou zorgen voor relativering, voor een soort haven. Een haven van waaruit je vertrekt - steeds wanneer je je identificeert met dit of met dat. Een haven waar naartoe je - tussen iedere wisseling van scope, tussen iedere wisseling van object van aandacht - terugkeert. Ook al ben je je die haven niet bewust. De wisselingen gaan daarvoor veel te snel. Die haven is je niet waar te nemen vrije aandacht, je niet op zijn staart te trappen blanco bewustzijn, het zelf dat niet *jouw* zelf is, maar een zelf, een zelfde zelf, dat alles en iedereen bezielt. Het brahman zoals dat binnen het hindoeïsme heet.

lolkje: ik kan het wel volgen, navertellen niet. Vind dit óók haast mystiek taalgebruik.

anthony: ben blij dat je het kan volgen. Het toont maar weer eens aan hoe rijk de taal is. Dat je het niet kunt navertellen komt wellicht omdat het je - in jouw geval terecht, sorry voor wat je vast weer als een compliment verstaat - onvoldoende triggert, het nog onvoldoende dicht bij je eigen, bewuste, existentiële ervaring is. Meditatie bijvoorbeeld brengt mensen er dichterbij in de buurt. Ook zelfobservatie op hoe ons denken zich associatief aaneenrijgt, kan dat effect hebben. En niet te vergeten het zogenaamde “neti, neti” (niet dit, niet dit) uit advaita vedanta, de hindoeïstische stroming die deze methode beoefent. Maar daarmee beginnen, dat raad ik mensen niet aan.

lolkje: waarom niet? Wat moet ik me bij deze methode voorstellen?

anthony: dat je op zoek gaat naar wie je bent, naar je zelf, het zelf waar we het al over hadden. Je realiseert je dan wat je allemaal *niet* bent, om te besluiten dat je kern, binnen het hindoeïsme “atman” genoemd, puur bewustzijn is. Identiek aan het “brahman” waar we het zo even over hadden. Door niets bezet. Tijdloos, onveranderlijk, niet aan te tasten. Je begint bijvoorbeeld met tegen jezelf te zeggen dat je je lichaam niet *bent*. Maar dat je een lichaam *hebt*. Idem met betrekking tot je mind (denken-voelen). Soortgelijk wat betreft de coördinaten die je manifeste identiteit bepalen, zoals gender (man of vrouw), aanleg, etnische herkomst, nationaliteit, roots (familiair), maatschappelijke klasse, religie, opvoedingsgeschiedenis, leeftijd, huwelijkse staat, al dan geen kinderen, opleiding, werk, beroep, maatschappelijke rollen, opvattingen, hobby’s. De bedoeling ervan is dat je gaat beseffen dat je dat allemaal niet bent, dat al die facetten niet je wezenlijke zelf betreffen.

lolkje: en dat vind je een dubieuze weg?

anthony: nou ja, riskant. Alleen te praktiseren onder leiding van een leraar die daarvoor voor jou het juiste moment ziet. Zowel in het algemeen als per keer. Met “per keer” bedoel ik: iedere keer wanneer je je, vanwege grote vreugde of grote zorgen, bovenmatig identificeert. Door voortijdig tegen jezelf te zeggen dat je je zorgen niet bent, dat je je lichamelijke pijn niet bent, dat je je gekrenktheid niet bent, laat je jezelf in de steek, vlucht je naar boven. Neem nu lichamelijke pijn. Dat je die waarneemt, dat je erop kunt reflecteren, dat kun je dank zij het bewustzijn dat in je schuilt. Ben je je lichaam niet gewaar, wat het geval is wanneer het goed functioneert, dan inderdaad ben je je lichaam niet. Heb je het evenmin. Er hoeft echter maar iets op te spelen of je bent het, het deel van je lichaam dat het betreft, wél. Zaak om je er juist wel, althans vooralsnog en zo lang als nodig, mee te identificeren. Zodat je er je aandacht en zorg op richt.

lolkje: zoals een gewond zich terugtrekt, zich voor herstel verschuilt, er de tijd voor neemt.

anthony: zo ook bij psychische resp. psychosociale problemen. Zo ook, sterker nog, in geval van traumatische ervaringen. Neti neti als dis-identificatiemethode bergt het gevaar in zich van verdringing, ontkenning, depersonalisatie. Het gevaar dat je, in geval je je boven je ongemak, boven je trauma’s, waant, je je van je medemens isoleert is niet denkbeeldig. Zoals mijn vader overkwam. Met zijn met de regelmaat van de klok terugkerende uitroep dat hij van niemand bevestiging, van niemand waardering nodig had. “Er boven stond”, zoals hij mij, in selfkick-drift ontstoken, tijdens de gesprekjes die ik regelmatig met hem moest hebben, dan toeriep.

lolkje: je moeder dis-identificeerde zich eigenlijk ook.

anthony: maar dan anders. “Alles voor u lieve Jezus, door de handen van Maria” was háár uitroep, háár manier van dis-identificatie van teleurstellingen. Wat niet betekende dat zij niet klaagde. Bereikbaar voor zichzelf en voor ons werd zij er echter niet door. Haar klagen - iets wat zij, gegeven haar moeilijke leven, haar vele zorgen, begrijpelijk, regelmatig deed - was altijd een “jammer, maar het geeft niet hoor”. In één en dezelfde zin. Hadden zij, vader zowel als moeder, gezien vanuit het neti neti waar wij het over hebben - al kenden zij het bestaan er niet van - eerst maar gedacht: ik ben dit alles juist wél.

lolkje: soortgelijk met hun vreugde. Door jou, via je moeder, leerde ik tal van relativiserende spreuken. Zoals de topper: “prijs de dag niet voor het avond is”. En het, jullie vreugde afremmende, want tot jullie als kinderen gerichte: “vogeltjes die ‘s morgens vroeg zingen zijn ‘s avonds voor de poes”. Van je vader schiet mij zijn “het bezit is het eind van het vermaak” te binnen.

anthony: en wat te denken van “niets kan pochen lijden”, een spreuk waarmee zij onze trots, in geval van prestaties, probeerde te dempen. Hoewel die spreuken eerder bezweringsformules waren dan dis-identificatiemanoeuvres, tegelijk getuigden ze van haar, door schade en schande verworven inzicht in de polariteit van het manifeste leven. Door haar van haar vader overgenomen volkswijsheden maakten deel uit van haar levensbagage. Al zou je kunnen zeggen dat er een selffulfilling kant aan zat, steeds zag zij ze, wanneer zij zich er onvoldoende aan hield, bevestigd. Met haar “blijde zonder uitgelatenheid, droefenis zonder neerslachtigheid”, en haar veel latere “alles loopt toch anders”, wilde zij helpen onze pieken en dalen wat gladder te strijken, onze neiging te veel alles zélf te willen, af te remmen. Ik zeg dit niet vanuit “afzetten tegen”. Het ging ook mijn bagage vormen. Ook ik ging ze toetsen, die volkswijsheden. Met dit verschil dat ik ze via de weg van zelfverwerkelijking, via neti neti ook nog eens tegen kwam.

12. ZELFHERINNERING

lolkje: terug dus naar “neti neti”. Ik begrijp dat het jezelf voor houden dat je geen lichaam bent, maar hebt, dat je je denken-voelen niet bent, maar dat denken en voelen iets is dat je doet, dat je je zorgen niet bent, maar ze hebt, dat al dat soort reflecties, indien jezelf voortijdig voorgehouden, vervreemdend werken. Niet dat ik daar gauw last van zal hebben. Ikzelf zal niet snel zeggen dat ik niet mijn lichaam ben, maar heb. Enz.

anthony: al de coördinaten die ik daarstraks noemde, maken deel uit van je identiteit. Je bent dat alles juist wel. Alleen, en dat is waar neti neti toe oproept: binnen een opeenvolgende gelaagdheid. Met blanco bewustzijn als hoogste, onpersoonlijke, alles en iedereen gelijkelijk dragend vertrekpunt zowel als terugkeerpunt (*).

lolkje: waarmee zegt: alleen vanuit de hoogste graad van bewustzijn geldt “neti neti”.

anthony: je begon je eerdere opmerking met: “ikzelf”. Wat je daarmee doet is: refereren aan jouzelf als een nadrukkelijk van anderen onderscheiden persoon. In dat “ikzelf” zitten twee bewegingen verpakt, bewegingen die je weg voeren van het eenheidsbewustzijn dat je blanco bewustzijn is. Het “ik” ervan wijst op wat wel zelfherinnering heet - de eerste beweging. Het “zelf” ervan wijst op zelfreflectie - de daaropvolgende beweging. Ik zeg dat zonder het daarmee te willen diskwalificeren. Integendeel. Voor zelfreflectie in de vorm van deelname aan een dialoog als deze, zelfs voor uitsluitend luisteren naar dit soort beschouwingen, zijn deze bewegingen nu eenmaal noodzakelijk. Alleen dat aan zelfreflectie zelfherinnering vooraf gaat is iets dat veelal over het hoofd wordt gezien.

lolkje: vanwaar die kanttekening?

anthony: laat ik beginnen met het voor iedereen bekende begrip “zelfreflectie”. Vanuit het standpunt van de niet verlichte mens is zelfreflectie een van zijn vermogens. In veel psychologische en filosofische beschouwingen wordt deze bekwaamheid zelfs gezien als hét

wezenskenmerk van de mens. In het zich over zichzelf buigen, in wat wel "reflexieve boog" wordt genoemd, onderscheidt de mens zich van de dierenwereld. Zelfs ook, gezien vanuit de mythologie, van de goden. Maar dat laatste terzijde. Vanuit het standpunt van de verlichte mens echter betekent deze reflexieve boog een verenging, of liever een opsplitsing van zijn oorspronkelijke eenheidsbewustzijn, in een ik dat zichzelf beziet, naar zichzelf kijkt, en een ik als gedachtenconstruct, als fictie, als illusie, veelal "ego" genaamd. Zo lang wij het fictieve van die splitsing niet doorzien plaatsen we ons beschouwende ik *tegenover* het beschouwde ik, betrokken in een wereld die zich *buiten* ons zou bevinden. Althans dat is wat we impliciet doen.

lolkje: je bedoelt met eenheidsbewustzijn dat er dan geen zichzelf bewuste afzonderlijke persoon is die in het hier en nu dit of dat waarneemt of doet, betrokken als hij dan is in actie, in interactie.

anthony: in totale aandacht, want daarover spreek je, verdwijnt de afzonderlijke persoon. Met ons denken-voelen, in de vorm van verwachtingen, zelfbetrokken associaties, halve aandacht, trances, soms zelfs dwanggedachten enz., zijn we daarvan echter meestal ver verwijderd. Willen we terug naar aandacht dan is de zaak onszelf wakker te roepen. Door wat Ouspensky, leerling van Gurdjieff, zelfherinnering noemde: een oningevuld ik-besef, een besef dat jij er bent als pure, autonome existentie. Je voelt dat je een zelfvibrerend, op zichzelf staand, zichzelf en de wereld ervarend, wezen bent. Dat vervult je. Zodra je echter die vervulling waarneemt en benoemt, slijpt zij weer weg. En verwijder je je, door je opnieuw met dit of dat te identificeren, weer van deze staat.

lolkje: maar we zijn geen autonome wezens, toch?

anthony: inderdaad. Vanuit een oogpunt van eenheidsbewustzijn is dit soort zelfherinnering incorrect. Vanuit eenheidsbewustzijn maak je deel uit van een oneindige, tijdloze, eindeloos gedifferentieerde wereld, een wereld die je tegelijk zelf omvat, zélf bent. Je gaat op in de wereld en de wereld in jou. Maar, zoals je terecht opmerkt, óók vanuit de optiek van de zichzelf bewuste mens is diens gevoel een autonoom wezen te zijn incorrect. Er hoeft maar weinig te gebeuren of hij komt daar achter. Dan blijkt hij juist niet autonoom te zijn, maar afhankelijk van alles en iedereen om hem heen. Soortgelijk vanuit positieve ervaringen. Bijvoorbeeld wanneer vanwege saamhorigheid en compassie het besef tot je doordringt dat je samen een "social chain of love and care" vormt. Kortom, het separate zelfbesef plaatst je *tegenover* de wereld, ook al ervaar je dat op dat moment wellicht niet zo.

lolkje: waarom dan een pleidooi voor zelfherinnering?

anthony: het is een noodzakelijke tussenstap voor "terug naar aandacht", voor het stopzetten van onze trances, voor het stopzetten van ons associatieve denken-voelen. Noodzakelijk ook voor het loskomen van incidenten, accidenten, waar je je mee identificeerde, zoals wanneer je je uit het lood geslagen voelt. Dan wel geëxalteerd. Dat loskomen ervan kan door ze uit te grokken bijvoorbeeld. Door ze met behulp van zelfcounselingstechnieken te verwerken en te integreren. Met als uiteindelijke uitkomst dat je jezelf accepteert. Accepteert als iemand die xyz is of heeft, waarna je tenslotte je menselijke, dit soort zaken nu eenmaal overkomende, existentie ten volle omarmt. In een woordeloos besef, uitlopend op opnieuw zelfherinnering.

lolkje: zelfherinnering als oefening. Op de school voor de filosofie bevalen ze dat ook aan.

anthony: en terecht. Op weg naar groei is het van belang om dit soort zelfherinnering te leren oproepen. Te leren het aantal momenten waarop en de duur ervan, van zelfherinnering dus, te doen toenemen. Dat is geen beweging van verlichting of eenheidsbewustzijn af, maar ernaar toe. Deze fase is, dunkt mij, niet over te slaan. Zelfherinnering of zelfbewustzijn, het je bewust zijn van je tegelijk autonome zelf, is niet iets waar we ons verward of schuldig over zouden moeten voelen. Integendeel, zolang verlichting, totale aandacht, niet onze herwonnen natuurlijke staat is, is het van belang jezelf wakker te schudden uit je halfslachtige aandacht. Door steeds opnieuw je autonome zelf, althans voor even, te herinneren. Om het vervolgens in actie, in interactie, in aandacht, weer los te laten.

lolkje: je had het over uitgrokken ...

anthony: uitgrokken, als vorm van psychologische verwerking van incidenten, van overmatige betrokkenheid, vooronderstelt zelfobservatie. Met zelfobservatie bedoel ik: contact leggen met je beleefde ervaring. Zelfobservatie is daarmee weer een verdere afsplitsing van eenheidsbewustzijn. Het legt een afscheidende differentiatie op zelfherinnering: je beseft niet je autonome zelf, maar bijvoorbeeld de tennisser die toch maar zo even een prima return afleverde, want je hebt zo'n goede backhand. Zelfobservatie in die vorm is dus in gedragsmatig opzicht iets van jezelf constateren in een concrete situatie en dat onder de noemer brengen van een of andere kwaliteit of eigenschap. Neutraal bedoeld.

lolkje: neutraal bedoeld? Meestal zal het bij zelfobservatie toch gaan om iets dat je hindert, iets dat je hinderlijk vindt van jezelf? Bijvoorbeeld wanneer je merkt dat je zit te somberen.

anthony: inderdaad. Als dat vaak voorkomt, en je er last van hebt, kan het zijn dat je er van af wilt. Dan kom je in de sfeer van zelfanalyse. Zelfanalyse gaat ten opzichte van zelfobservatie weer verder, want wil verklaren. Gaat het bij zelfobservatie nog om je gedrag en je denken toetsend waar te nemen onder de noemer van eigenschappen, tendenties en hoedanigheden van neutrale aard, bij zelfanalyse wil je achterhalen hoe je aan die kwaliteiten bent gekomen, hoe de onderlinge samenhang ervan is en of er één of enkele diepere, funderende grondlagen zijn. Vrijwel steeds met het oog op het veranderen of loskomen ervan. Inderdaad doorgaans vanuit een afkeuring van de hoedanigheid die het betreft. De hypothese daarbij is dat als je de, meestal vroegkinderlijke ontstaansgeschiedenis en de actuele katalyserende situaties kent, dat je dan de sleutel tot verwerken en veranderen hebt.

(*) zoals later bezongen in www.yoga-intervision.com/pdf/schoonheid.pdf.

13. ROUTINE: NUT EN NADEEL

lolkje: zelfanalyse is dus, vergeleken met zelfobservatie, een verdere verenging van eenheidsbewustzijn.

anthony: voor zover gericht op "loskomen van" zeker. Het richt zich dan op deel-identiteiten, op dominante stukken van je identiteit. Op patronen, conditioneringen, scripts. Je gaat er daarbij, gebaseerd op herhaalde zelfobservatie, van uit dat die je denken-voelen, je gedrag, in sterke mate bepalen. Dus breng je ze in kaart. Benoem je ze. Daarvoor gebruik je referentiekaders die de cultuur ons daarvoor biedt, vooral psychologisch-therapeutische. Kortom, zelfanalyse bestaat uit het loslaten van psychologische-, psychotherapeutische-, alsook eventueel spirituele theorieën op onszelf.

lokkje: bijvoorbeeld?

anthony: ervaar je de buitenwereld als vijandig dan kan dat een psychoanalytisch referentiekader zijn. Dan is het zaak contact te maken met de eigen boosheid. Heb je, naar je meent, psychosomatische klachten, dan biedt een bio-energetisch referentiekader mogelijk een goede ingang. Loop je nogal eens vast in je sociale contacten, dan kan het je schorten aan communicatieve vaardigheden. Enz.

lokkje: in die referentiekaders zit dus iets arbitrairs. Het zijn aannames.

anthony: als ze werken, prima toch. Hoewel ... uit effectstudies naar het resultaat van diverse vormen van therapie blijkt dat het de aandacht voor de persoon in kwestie is die het hem doet. De soort van therapie schijnt minder relevant. Al zou ik graag een uitzondering maken voor wat rationeel emotionele therapie (RET) heet. Niet wat je overkomt, maar wat je ervan denkt, erover voelt, is bepalend voor je houding, voor je gedrag. In termen van “je identificeren met” ben je het uiteindelijk zelf die bepaalt op welke wijze en in welke mate je je identificeert. Mits je durft in te zien dat dat doorgaans *juist niet* het geval is, dat je *niet zelf* aan het stuur zit, kun je die weg heropenen voor jezelf.

lokkje: “we zijn permanent geïdentificeerd” zeiden ze op de school voor de filosofie.

anthony: zo is het. Alleen zeiden ze er niet bij dat er niets mis is met “ons identificeren met”, mits niet bovenmatig, want onvermijdelijk. Wij zijn niet vrij om geheel zelf te bepalen *waarmee* wij ons identificeren. De stelling dat wij dat wel zijn, is niet te handhaven. Onze fysieke, psychologische en sociale existentie vraagt, bij herhaling, in vaste ritmes, om verenging van onze vrije aandacht. Stel, het loopt tegen de middag, dan dek je de tafel. Dat doe je vanwege je body-kant. Op dat moment identificeer je je met dat deel van je existentie. Ons vrije bewustzijn richten wij dan dáár op, verengen we dan daar toe.

lokkje: maar voor even trouwens. Onder het tafel dekken denken we immers aan waar we daarvoor mee bezig waren ... of aan wat we straks willen gaan doen ...

anthony: zo gaat dat nu eenmaal met routinehandelingen. Net als bij afwassen en ander huishoudelijk werk. Juist omdat er niet veel aandacht meer voor nodig is nodigen ze uit tot mijmeren, tot zelfreflectie, tot uitstuiten, tot ongedwongen gesprekjes ook.

lokkje: je bedoelt dat er niets mis mee is dergelijke werkjes zonder al te veel aandacht te doen?

anthony: ik wil het ook graag van een andere, positievere, kant benaderen. Met minder het accent op tekortschietende aandacht. Feit is gewoon dat wij zelden verwijlen in blanco, objectloos bewustzijn. Ons bewustzijn is doorgaans permanent gevuld door activiteiten van onze mind, ons denken-voelen. Behalve bij ons onbekende, ingewikkelde fysieke handelingen, behalve bij precisiewerk, behalve bij ... vul zelf verder maar in. Vaak houden we dan onze adem in. Dan is er geen ruimte voor ons denken-voelen. We zijn dan de handeling.

lokkje: dat herken ik. Met de tong tussen de tanden. Want dat doe ik er geloof ik bij.

anthony: bezien vanuit psychologisch perspectief is bewustzijn intentioneel, altijd op iets gericht. Ik zei het, eenvoudiger geformuleerd, zo even al. Is ons bewustzijn, onze aandacht,

niet op iets fysieks gericht, dan vult het zich onmiddellijk met iets mentaals. Dat is wat er gebeurt bij routinehandelingen. Neem ons autorijden. Omdat het bedienen van de auto geen aparte aandacht meer vraagt zijn we in staat ons op het verkeer te richten. Routinehandelingen maken uiterst complexe handelingen mogelijk. We kunnen meer dingen tegelijk.

lokkje: terwijl de algemene opvatting toch is dat we geen twee dingen tegelijk kunnen.

anthony: neem nu een minder spectaculair voorbeeld: ons lopen. Daarmee is het niet anders gesteld dan met autorijden. Aanvankelijk hadden wij al onze aandacht voor het lopen zelf nodig. Toen we dat eenmaal voldoende onder de knie hadden, konden we onder het lopen onze aandacht richten op “vlak voor ons”, zodat we niet struikelden. Niet veel later konden we ons oriënteren in de ruimte: ergens naar toe lopen. Nog weer later konden we iets brengen, iets halen, ondertussen om ons heen kijken, de weg zoeken. Iemand toeroepen om de weg te vragen. Ons lopen was de mechanische basis geworden voor complex samengesteld gedrag.

lokkje: maak je punt nu maar ...

anthony: mensen schamen zich ten onrechte wanneer ze moeilijk hun aandacht bij routinehandelingen kunnen houden. Is er onder routinehandelingen geen aandacht nodig voor complexer gedrag, dan kun je niet anders dan de vrije ruimte die er dan is, richten op iets mentaals, zoals herinneringen, herbeleving, plannen. Want het zich vullen, dat doet het, dat moet het. Al snel komt dan het moment dat routinehandelingen als poort gaan functioneren voor associatief denken-voelen. Nuttig om ergens van uit te stuiteren, als automatisme echter de dood in de pot. Geen wonder dus dat Ouspensky - die van de zelfherinnering waar wij het over hadden - meende op straat alleen slaapwandelaars te zien lopen.

lokkje: hij deed ze daarmee te kort?

anthony: ja dus. Al kan het zijn dat hij dat zelf ook aantekende. Het is lang geleden dat ik hem las. Met aandacht lopen is niet voor niets een zen-oefening. Niet voor niets moet je dan, in rij, uiterst traag, stap voor stap, voort gaan. Of, in ganzenpas, sneller dan normaal. Ik praat het niet goed hoor, onze aandachtsloosheid bij ADL - wat staat voor de activiteiten van het dagelijks leven. In tegendeel. Ook concentratiestoornissen wil ik niet onder de tafel schuiven.

lokkje: zoals bij lezen. Wie erg door iets in beslag genomen wordt kan zich bij het lezen niet goed concentreren. Bij luisteren idem dito.

14. LUISTEREN EN LEZEN

anthony: ook voor lezen en luisteren geldt dat zij tot ons automatische repertoire zijn gaan behoren. Luisteren eerst. Lezen later. Wij kunnen het terwijl wij tegelijk iets anders doen. Fysiek. Lopen bijvoorbeeld. Ook echter mentaal. Onder het lezen en luisteren refereren wij voortdurend aan onze eigen ervaringen, wensen en gevoelens. Die lopen met onze “band” mee. Vaak lopen zij nog door terwijl we ondertussen doorlezen. Terwijl het gesprek door gaat.

lokkje: inderdaad, aandachtig lezen, aandachtig luisteren, dat is een hele kunst. Zelfs wanneer het om onderwerpen gaat waarvoor je sterk gemotiveerd bent.

anthony: waarmee je maar wilt zeggen dat je het niet diskwalificeert wanneer het niet lukt. Begrijpend lezen, aandachtig luisteren, beide vergen een permanent en subtiel gependel tussen de tekst die je leest of hoort, en jezelf. Subtiel, omdat het enerzijds vraagt jezelf in te brengen, anderzijds vraagt jezelf, je eigen opinies, voor even althans, tegelijk bliksemsnel per strike (woordenstrook), los te laten. Iets wat veel discipline vraagt, veel energie kost. Daarom ook slechts halve uurtjes, hooguit per gelegenheid een uurtje, te doen valt. Wat mij betreft dus.

lolkje: lezen en luisteren zijn voor jou, als ik je goed begrijp, dus haast van heilige aard?

anthony: van meditatieve aard in ieder geval. Hoewel je uiteraard voor het verstaan van een tekst referentiekaders nodig hebt, zoals taal en cultuur, gaat het er om je eigen, specifieke wereld los te laten. Zodat je het steeds maar weer "weg associëren" afstopt, je je permanente oordelen uitstelt. Dit om de gedachtengang van de ander te volgen, je te laten meenemen door de wereld die de ander je voortvoert.

lolkje: wat neerkomt op het loslaten van jezelf. Iets wat dicht in de buurt komt van heilig, is het niet?

anthony: als terugkerende offerhandeling. Weg-associërende vereenzelviging en oordeel dienen te worden uitgesteld. Dienen in aparte strookjes te worden ondergebracht. Steeds ná stukjes tekst te hebben beluisterd of gelezen. Wat we niet doen. Bezet door hetgeen waarmee wij ons overmatig identificeren, voeren we slechts halve conversaties. Onderbreken we de ander zo snel mogelijk met eigen opinies en ervaringen. Lezen we mechanisch. We zijn er dan wel en niet. Bevangen door de stroom van zaken die ons emotioneel bezighouden. Gevangen door een mechanische associatieve innerlijke keten van gedachten "die ons denken", gevoelens die "ons voelen". Opgeroepen door de tekst die we proberen te lezen, de woorden waarnaar we proberen te luisteren.

lolkje: met als gevolg: aandachtloosheid. Weglekken als het ware.

anthony: met uiteindelijk onvrij gedrag als gevolg. Gedrag waardoor die associatieve ketens worden verlengd, van richting veranderen, zich vertakken. Met als eindresultaat - ik sla voor het gemak tussenfasen maar even over - dat je verward raakt in allerlei gecompliceerde sociale interacties. Je denkt dat je het zelf bent die kiest wat je denkt, voelt, dat je het zelf bent die spreekt, handelt, terwijl het intussen al lang je sociale context is, die dat doet. Toegegeven, de samenleving waarin je je bevindt, diens normen en waarden, diens trends, je bent daar situatief aan gebonden. Hinderlijk worden ze, al die associatieve identificatiestromen, hinderlijk ook al die daaropvolgende, daaraan gekoppelde sociale verwickelingen, wanneer ze onophoudelijk je aandacht vragen, je vrije aandacht bezetten. Pathologisch wordt het als er zich daarbinnen dwanggedachten en obsessies gaan voordoen.

lolkje: je bedoelt dat het van belang is te ontdekken dat we permanent door identificatiestromen worden meegenomen. En dat we zonder dat inzicht niet tot het besef komen dat we het uiteindelijk toch zélf zijn, die de richting en kracht van die stromen bepalen, dat wij het zelf zijn die ze op gang houden?

anthony: ondanks het sociaal-cultureel en situatief medebepaald zijn ervan. Therapievormen, vormen van werken aan jezelf, en, belangrijker nog, spirituele wegen die het belang hiervan niet onderschrijven, die deze fase overslaan en die bijvoorbeeld leerlingen rechtstreeks laten mediteren, of rechtstreeks uitnodigen tot gurudevotie, werken voor mij op drijfzand. Leren

juist wél aandacht te geven aan datgene waarmee je je identificeert, tijd nemen om uit te stuiteren, dient aan “neti neti” vooraf te gaan. Dit zowel structureel, als per keer, per incident. Zelfs ook wanneer je het fenomeen dat identificatie is, hebt doorzien blijft het zaak dat te doen. Juist dan. Zonder ons “te identificeren met”, dicht als dat aanligt tegen aandacht, is deelname aan het maatschappelijk verkeer, zelfzorg, genieten, niet mogelijk. Het getuigt welhaast van hubris, overmoed, hoogmoed zelfs, om te menen dat dat niet zo is.

lolkje: wie daar boven uit wil stijgen is dus bezig met een onmogelijke strijd, “vlucht naar boven”, zoals jij dat noemt.

anthony: dat is wat ik wil zeggen. Je krijgt er dan een probleem bij. Meditatie, gurudevotie, bhakti, zen, advaita vedanta, zullen je dan óók niet te lukken. Onmiddellijke zelfoverstijging in geval van een incident, kwetsuur, teleurstelling in de liefde, deuk in je eigendunk, komt neer op ontkenning. Op vermijden van relatie. Op “niet willen zien”. Wanneer je dat keer op keer doet, vermijd je het leggen van een relatie met je, akkoord, afgescheiden zelf. Je creëert een schijnwezen, een depressieve, dan wel agressieve of ingehouden agressieve grondtoon in je zelf. Kortom, zelfoverstijging zie ik als een incidenteel gebeuren, ik bedoel: iets dat je per keer herhaalt. Het kan pas aan het eind van de rit, aan het eind van het gehele traject. Binnen dat traject, binnen die beweging, is het dat zelfobservatie en zelfanalyse hun plaats hebben. Traumatische ervaringen te boven komen, zo dat al kan, is een ander verhaal.

lolkje: in feite is het referentiekader dat je hier te berde brengt een model, een model voor hoe wij mensen in elkaar zitten. Een model dat psychologie én spiritualiteit covert. Met als componenten: eenheidsbewustzijn, zelfherinnering, zelfobservatie, zelfanalyse. Met identificatie, in de zin van het je voor even vereenzelvigen met de deelidentiteit die het betreft, als motor waarmee je deze verschillende stations aandoet.

anthony: een model, ontleend o.a. aan Ken Wilber. Voor diens “Zonder grenzen” heb ik veel waardering (*). Natuurlijk zijn er ook andere modellen denkbaar. Zoals bijvoorbeeld het psychoanalytische, waarvan de invloed op de huidige tijd niet te onderschatten is (**). Zoals ook het holistisch georiënteerde chacramodel, dat steeds meer opgang maakt. En Maslovs behoeftecategorieën die sporen met dat chacramodel. En menig ander model. Het is goed om je te realiseren dat het modellen zijn. Dit omdat modellen, zodra je ze omarmt, zichzelf altijd bewijzen. Modellen hebben geen absolute waarde. Geef je ze die wel dan is de kans groot dat je je er in vast manoeuvreert. Wanneer dat gebeurt is het zaak je probleem te herdefiniëren, dan wel vanuit een ander referentiekader, vanuit een ander model, te benaderen. Dan kan het zijn dat zich wederom hetzelfde voordoet. Enzoverder. Elk referentiekader dat je bij zelfobservatie en zelfanalyse toepast is uiteindelijk fictie: door jezelf omarmd. Eén uit meerdere modellen. Te lang je er aan ophangen, of het ten onrechte toepassen, komt óók neer op “vermijding van relatie”. In de zin van vermijding van zelfacceptatie, vermijding van het hier en nu.

lolkje: waarmee we weer terug zijn bij Da Free John. Bij diens zelfobservatie op “vermijden van relatie”. Dat lijkt mij trouwens óók een zichzelf steeds bewijzend observatieschema.

anthony: inderdaad. Je reis er mee beginnen, een reis die bij Da Free John gericht is op zelfoverstijging, lijkt me dan ook niet opportuun. Je hoeft je gelukkig ook niet tot één model te beperken. Je kunt er een of meer andere aan vooraf laten gaan.

(*) “Het Atman Project”, een later, voor mij even belangrijk boek als zijn “Zonder grenzen”, leidde tot “Shiva Nataraja”; zie www.yoga-intervision.com/pdf/shiva_nataraja.pdf.

(**) zie mijn latere www.yoga-intervision.com/pdf/verborgen_innerlijke_wereld.pdf.

15. OOK DIT OOK DAT

lolkje: je doelt op het ZA-model uit de waarderingstheorie van de Nijmeegse hoogleraar persoonlijkheidsleer, Hermans?

anthony: inderdaad. Bij dat model staat de Z voor zelfbetrokkenheid, de A voor betrokkenheid op de ander, het andere, de samenleving, een ideaal en dergelijke meer. Eenmaal dat observatiemodel als uitgangspunt genomen werkt ook dat altijd. Al je handelen, al je voelen-denken - je extern gerichte optreden zowel als je innerlijk leven - valt onder die noemers te brengen. Datzelfde geldt voor Hermans' andere observatiekoppel PN. Daarbij staat P voor positieve ervaringen, N voor negatieve. Al je handelen, al je denken-voelen, valt onder de noemer van die *twee* koppels.

lolkje: aan Hermans' persoonlijkheidsleer heb je veel te danken, is het niet?

anthony: ik ken geen beter model voor het begrijpen van jezelf en anderen. Althans in psychologische, psychosociale zin. Neem nu het A-motief, het verlangen om voor anderen van betekenis te zijn: je kunt niet meer geven dan je bent, dan je hebt. Overschrijd je die grens, dan is het zaak een stapje terug te doen, tijd te nemen voor je zelf (de Z-kant). Bijvoorbeeld door ergens van te genieten (P). Zoals van muziek. Wat overigens - muziek dus, of andere vormen waarin schoonheid zich uitdrukt - tegelijk tot de A-categorie behoort. Je realiseert jezelf, herneemt jezelf, viert jezelf, drukt jezelf uit, wat een positieve ervaring is, een P-ervaring, door jezelf te verliezen, te vergeten. Z die in A, in die A-vorm, verdwijnt.

lolkje: muziek ...dat herinnert me aan je vader ...

anthony: die zijn leven aan muziek wijdde. En aan schilderen zoals je weet. Sterker nog dan naar muziek luisteren, drukt Z zich, zichzelf verliezend, uit in A, wanneer je zélf musiceert. Als dan ook nog anderen daarvan genieten, ontmoet Z zich in A kwadraat. Verdwijnt, op onvoorspelbare mysterieuze momenten, Z geheel, zowel bij de musici als bij het publiek, dan is er sprake van wat in de Spaans-Portugese en Latijns-Amerikaanse cultuur fuente heet. Iedereen wordt door de musici meegenomen ... de begeesting van het publiek die de musici inspireert. Iets mooiers, mooiere extase, bestaat niet. Althans niet voor mij.

lolkje: wat wij nuchtere Nederlanders niet kennen?

anthony: jawel hoor. Al, het zij toegegeven, niet op die totale manier als binnen fuenteculturen het geval is. Jij kent het ook! Niet alleen als toeschouwer in de concertzaal, niet alleen als toeschouwer van film en toneel. Ook dichterbij. Denk maar eens aan hoe je altijd geniet van de sketches, liedjes, pianostukjes en wat al niet, van al die moedige amateurs. In de persoon van je vrienden, je familie, opgevoerd voor jarigen, jubilarissen enz.

lolkje: waaraan, ook bij al die amateurs, de nodige oefening vooraf ging, oefening voorwaarde blijft.

anthony: “muziek is mijn leven” hoor je ze meer dan eens zeggen. Waarmee zij aangeven zich in belangrijke mate met muziek als expressievorm te identificeren. Muziek is bepalend voor hun identiteit. Waarmee ik nog maar eens benadruk dat er niets op tegen is om ons met de coördinaten die onze verschijningsvorm bepalen, waaronder die die wijzelf kiezen, te identificeren. Zij vormen de eindeloze en wonderbaarlijke veelheid aan uitdrukkingsvormen van het spel dat het leven met ons speelt. En wij met het leven. Met “ik ben dit”, “ik ben dat”, beogen we ons niet af te scheiden, noch aan dat “dit”, noch aan dat “dat” absolute waarde toe te kennen. We drukken er ons engagement mee uit. Onze verbondenheid. Zodra je gaat zeggen dat ze je wezenlijke kern niet vormen ben je je jezelf onnodig aan het opsplitsen.

lokkje: jij zou dus aan “neti neti” liever “ook dit ook dat” laten vooraf gaan.

anthony: precies. Op gevaar af het beter te weten. Vanuit reactiviteit ten opzichte van gezag. Op gevaar af dat ik het later toch weer anders zie. Dat ik later omarm wat ik nu relativeer. Dat mijn relativering van nu later weerstand blijkt te zijn geweest.

lokkje: ik begrijp het, maar vraag het toch: vanwaar die restrictie?

anthony: de “neti neti-benadering” kent een heel lange traditie. Zij gaat terug tot de zesde eeuw na Christus. Want het meest evident tot uitdrukking gebracht door Shankara, de beroemdste en invloedrijkste wijsheidsleraar die India ooit had. Zijn “neti neti” kwam zelfs terecht in een prachtige hymne van zijn hand: “Nirvanasthakam”. Wat vrij vertaald betekent: zes verzen om de hemel (nirvana) te bereiken. Tot op de dag van vandaag gezongen.

lokkje: op een wat melancholisch klinkende melodielij, is het niet? Althans als het de chant is die ik je wel eens hoor zingen.

anthony: de hymne bezingt dat we puur bewustzijn zijn, in plaats van ons denken-voelen, in plaats van onze zintuiglijke vermogens, onze maatschappelijke rollen, onze voorspoed-tegenspoed, onze zondigheid-heiligheid, onze jaloezie-medevreugde. De melancholieke melodielij brengt droefheid tot uitdrukking. Droefheid over het feit dat wij deze wijsheid steeds maar weer vergeten. Iedere maal wanneer wij ons overmatig met dit of met dat identificeren.

lokkje: het zingen ervan troost je dan?

anthony: precies. Wat het in ieder geval is: een troostlied. Waarmee ik het overigens nog geen “vlucht naar boven” noem. Als het troost, prima toch. Verdriet, pijn, schaamte ook, voeren je terug naar jezelf. Je hervind jezelf, je zelf naar de stand van dat moment. Het zingen van een troostlied bevestigt dat, versterkt dat, wat maakt dat je je weer opricht. Weer terugkeert naar je kern.

lokkje: zoals psalmen ook wel doen.

anthony: kortom, wie ben ik om zo iets, ik bedoel: neti neti, dat al zo lang door zovelen zo mooi en waardevol wordt gevonden, te relativieren. Toch meen ik dat, in iedere tijd, iedere representant van de cultuur in kwestie, voor de uitdaging staat om wat traditioneel wordt doorgegeven opnieuw te doordenken. Door het kaf, zoals de bijgeloofkant, van het koren, de transcendentale waarheid, zo die er is, te scheiden. Deze taak, deze uitdaging, blijkt een naam te hebben. Peter Berger, een beroemd socioloog, noemde die “the heretical imperative”. Daar

moet je lef voor hebben. Voor de kritische toetsing van de normen en waarden van cultuur en groep waar je deel van uit maakt. Want dat is waar “heretical” voor staat. Kom je dan tot nuanceringen die ingaan tegen wat gangbaar is, geen wonder dat je dan wat bibbert.

16. HERETICAL IMPERATIVE

lokkje: genoeg gebibberd nu? Terug nu naar waar we het over hadden: muziek. Of wil je nog door op dat “heretical imperative”?

anthony: inderdaad. Ik zou haast vragen: hoe weet je dat? Maar dat is vragen naar de bekende weg. Na al die jaren geduldig luisteren naar al die exposés van me, weet je dat. Dat ik graag ergens op door wil wanneer ik met geleerde terminologie scherm. Wat heet: geleerd. Of naar auteurs verwijs en dergelijke meer. Maar dit terzijde.

lokkje: ga je gang.

anthony: zo goed als ik eerder de loftrumpet stak over het “jezelf toebrengen van paradoxale schokken”, iets wat je doet door je te verdiepen in hetgeen je juist *niet* aanspreekt, door tegen je weerstand in te gaan enz., zo goed geldt mijn ode ook voor het kritisch doordenken van juist die opvattingen die gemeengoed zijn. Ook wanneer het om opvattingen gaat die je verwierf door tegen je weerstand in te gaan. Vooral wanneer het om religie en moraal gaat. Hoe traditioneler de opvatting in kwestie, hoe respectabeler qua herkomst, hoe beroemder de guru’s waardoor ze worden herhaald, hoe dogmatischer gebracht, hoe groter de kans dat iedereen er, eeuwen en eeuwen lang al, kritiekloos achteraan heeft gelopen. Een heretic toetst dat. Een cultuurcriticus in feite, want “ketter”, de letterlijke vertaling van heretic, dekt de inhoud ervan niet. Heretic ben je *binnen* een geloofssysteem, *binnen* een “isme”, een “ie”, een “dom”. Je houdt er dan opinies op na die ingaan tegen datgene wat het betreffende systeem als algemeen aanvaard voorschrijft, zonder dat je er daardoor buiten plaatst. Al wijken je inzichten en ervaringen nog zo af, je maakt deel uit van de cultuur waarvan je, bewust, stukjes herbezieet. Ook al denk je ermee te breken, het blijft altijd “respons op”, altijd “van binnenuit beïnvloeden”, wat je doet. Cultuurkritiek is cultuurgebonden, hoe je het ook draait of keert.

lokkje: geef eens een voorbeeld.

anthony: de voor India heiligste heiligheid van de Ganges is zo’n voorbeeld. Alle rivieren, waar ook ter wereld, zijn heilig. Zo niet, dan de Ganges ook niet. De ene rivier is niet heiliger dan de andere. Alle rivieren zijn levensaders. Van de wereld dus. De Ganges wist je zonden niet uit wanneer je je er in onderdompelt, zoals men in India meent. Evenmin bereik je moksha - verlichting, een staat waarin je niet meer wordt wedergeboren - door in Varanasi, de heiligste Ganges-stad, te sterven. Als de Ganges overigens werkelijk heilig zou zijn zou men er in India geen open riool van hebben gemaakt, er niet alle soorten chemisch afval die je maar bedenken kunt, in hebben gedumpt. Wie beweert dat de Ganges dermate zuiver is, in religieus-symbolische zin dus, dat verontreiniging in materiële zin niet mogelijk is, zoals wel met klem wordt beweerd, haalt rituele en feitelijke reinheid door elkaar.

lokkje: van die rituele reiniging waren we getuige. Bovendien ook nog eens in Varanasi. Het deed me best wat, de devotie waarmee dat onderdompelen gepaard ging.

anthony: mij ook. Water staat in alle culturen voor reiniging. In feitelijke zowel als rituele zin. Van daaruit bezien blijf je dus met kritische kanttekeningen binnen de, in dit geval

wereldwijde cultuur waar je deel van uit maakt. Die kanttekening is dat een louter daadwerkelijk ritueel reinigen niet werkt. Zelfbedrog is. Individueel en collectief. Want leidt tot volharding in onethisch gedrag. Het is niet de Ganges, maar de attitude waarmee je je in de Ganges begeeft, de houding waarmee je ongeacht welk reinigingsritueel uitvoert, die bepalend is voor het uitwissen van zonden, te weten: je oprechte spijt en het voornemen niet in herhaling te vallen. Althans voor zover je in die benadering vertrouwen hebt, en wat belangrijker nog is: er goede ervaringen mee hebt. Een heretic onderzoekt dus ook dát.

lokkje: juist omdat dat, dat laatste, die oprechte spijt, een diep gewortelde christelijke overtuiging is? Althans wat het katholieke deel ervan betreft. Dat bedoel je toch?

anthony: inderdaad. Mijn ervaring is dan ook een andere. Biechten, want daar doel je op, lucht op. Dat wel. Ik herinner het me van vroeger. Steeds was het echter voor even. Het kon zomaar zijn dat ik, op de weg terug naar huis, nog voor ik thuis was al weer met het een of ander joch ruzie had gemaakt. Mijn weer reine zieltje glad vergeten. Een oplossing voor fundamenteel en blijvend in het reine komen met missers van formaat, is biechten - nogmaals: voor mij dus, hoewel ik denk voor menigeen mét mij - al helemaal niet. Als vanzelf ga je dan nadenken over wat nu eigenlijk zonde is, nadenken over wat het soort gedrag dat je voor jezelf hekelt nu precies kenmerkt. Het is niet uitgesloten dat je dan gaat inzien dat wat je voor zonde aanzag, onwetendheid was. Zoals Plato al zei. Boeddha trouwens ook.

lokkje: wat een heretic dan weer extra alert maakt.

anthony: je bezorgt me een koekje van eigen deeg. Terug naar de Ganges dus. Een opvatting als die ik zo even debiteerde sluit niet uit dat je je van harte overgeeft aan het reinigingsritueel dat onderdompeling in de Ganges is. Zelfs op de traditioneel meest gunstige plek, op het, naar de astrologen zeggen, meest gunstige moment daarvoor. Samen met miljoenen anderen, zoals tijdens de beroemde kumbh mela's het geval is. Waarmee ik, het heeft wel een tijdje geduurd, ik geef het toe, ik hopelijk heb toegelicht dat cultuurkritiek altijd cultuurgebonden is.

lokkje: onderdompeling samen met miljoenen anderen tegelijk, omdat de kracht van rituelen in het collectieve karakter ervan schuilt? Omdat het bindmiddel is van de samenleving in kwestie? Zoals we van Joseph Campbell weten, sinds diens prachtige TV-serie "Mythen en bewustzijn" uit 1988.

anthony: vanaf dat moment las ik alles wat ik van Campbell - de man van de comparatieve mythologie bij uitstek - te pakken kreeg. Na hem volgden Eliade, van Baaren, Robert A. Johnson, Jung uiteraard. Vooral J.G. Frazer, met diens onovertroffen "The golden bough". Begerig naar dit voor mij nieuwe gebied: de wereld van mythen, sprookjes, sagen, legenden.

lokkje: zo sloeg je een volgende pagina op, binnen wat je allemaal uitploos. Studieus als je bent vraag ik me af: wat bestudeer je precies? Voor welke onderwerpen ben je gemotiveerd?

anthony: tot dat wat parallel loopt met mijn eigen leven. Althans initieel. Heb ik iets uitgeplozen, vermeend begrepen, vandaaruit meander ik dan verder. Tot ik in mijn leventje weer ergens anders tegenaan loop. Dan zoek ik daar referentiemateriaal bij. Enzoverder. Neem nu de boeken van Bhagwan. Het was vanuit een poging de crisis waarin ik verzeild was geraakt te boven te komen, dat ik ze begon te lezen. Je weet dat vast nog wel. Wij kenden elkaar al, stonden op het punt samen te gaan wonen. De jaren 1979 - 1980. Toen begon mijn zoektocht.

lolkje: toen Foudraine, de psychiater-auteur van “Wie is van hout”, zich tot Bhagwan “bekeerde”, is het niet?

anthony: inderdaad. Foudrains boek: “Oorspronkelijk gezicht”, verslag van zijn verblijf in Bhagwans ashram, zijn wekelijkse radio-interviews, baarden veel opzien. Wat Foudraine over Bhagwan en diens visies vertelde, triggerde mij. Er ging een nieuwe wereld voor mij open. Het was allemaal ego dat de klok sloeg. Dat was de ene kant van Bhagwans boodschap. De andere kant ervan luidde: ga er gerust in op, in dat ego, in wat je allemaal wilt en vindt, net zo lang, net zo intens, tot het van je af valt. Non-existent als het ego was zou dat vroeg of laat ongetwijfeld gebeuren.

lolkje: boek na boek haalde je in huis. Even dacht ik: straks vertrekt hij nog naar Poona.

anthony: was ik voordien vooral naar buiten gericht geweest, herkende ik in psychologische typering en beschouwingen alleen anderen, opeens richtte ik mijn blik naar binnen, onderzocht ik alles wat ik las en hoorde op de vraag of het niet eerst en vooral op mijzelf betrekking had. Was ik voorheen extravert, vermeend scherpzinnig, verbaal dominant, opeens viel ik stil, helde ik over naar introvert.

lolkje: zat je daar in gezelschap te zwijgen.

anthony: inderdaad. En dan af en toe toch nog in een woordenvloed belanden. Ik was de weg kwijt. Gelukkig raakte ik jou er niet door kwijt. Wat daar ook van zij, Bhagwans boeken bestonden merendeels uit commentaren op mystieke teksten uit alle mogelijke wereldreligies en spirituele stromingen. De onderzoeker in mij maakte dat ik Bhagwans citaten natrok, de bronteksten er op nasloeg. En ook de meer conventionele commentaren er op raadpleegde. Zo begon mijn inhaaloperatie. Ik wist: het was vooral troost wat ik er in zocht. Ik kon er maar niet genoeg van krijgen, van al het moois dat vooral de mystici van overal ter wereld, van alle tijden, te zeggen hadden. Het onvermijdelijke gebeurde: geleidelijk begonnen al die teksten mij ook inhoudelijk, wezenlijk dus, te raken. Hoewel Bhagwan ook teksten van westerse filosofen commentarieerde, zoals van Heraclitus en Pythagoras, eerder mystici eigenlijk, stak hij niet onder stoelen of banken dat filosofie uiteindelijk nergens anders toe leidde dan tot wat in vaktermen “regressio ad infinitum” heette.

lolkje: al weet ik waar je naar toe wilt, naar je periode westerse filosofie, verklaar je nader.

17. ARIADNE'S DRAAD

anthony: “regressio ad infinitum” wil zeggen dat iedere verklaring, ieder antwoord, leidt tot nieuwe vragen. Die alles verklarende theorie, waarnaar de westerse filosofen, voor Bhagwan althans, Bhagwan die zelf een doctoraat in de filosofie had behaald, op zoek waren, die was niet te vinden. Dat echter was wel precies waarnaar ik op zoek was. Ik kon het niet op Bhagwans gezag aannemen, dus toog ik zelf op onderzoek uit. Na twee jaar avondcolleges westerse filosofie, twee jaar hard werken - het waren de jaren 1984-1985 - was ook ik er van overtuigd: ware theorieën bestaan niet. Daarmee verdween mijn motivatie, dus ik stopte.

lolkje: wat overbleef was je fascinatie voor mythologie, voor de oude Grieken.

anthony: eigenlijk was het niet iets dat overbleef. Eerder was het zo dat die fascinatie weer terugkwam. Ontstaan als die was in mijn gymnasiumtijd, toen wij, als beta's, voor het vak Grieks, Homerus dienden te kunnen lezen.

lolkje: waar je absoluut geen zin in had. In studeren toen sowieso niet, weet ik van je.

anthony: klopt. Eenmaal op de middelbare school, en gedaan was het met mijn op exploratie gerichte leventje. Het gehavende naoorlogse Arnhem was voor de speelse jongen die ik was, één groot avontuur geweest. Wonend op een bovenhuis, hartje stad, was ik het liefst buiten. Aan die tijd kwam bruusk een eind. Opeens moest ik huiswerk maken. Ik had er geen zin in. Dus probeerde ik met een minimum aan inspanning net voldoende voldoende te halen om ieder jaar over te gaan. Mijn middelbare schooltijd ervoer ik als aantasting van mijn vrijheid. Niet alleen fysiek, ook mentaal. Vooral aan van buiten leren had ik een hekel. Tegen de tijd van het jaarlijkse eindrapport echter ontkwam ik er niet aan: dan zette ik alsnog alle zeilen bij.

lolkje: dat brak je op toen je eindexamen moest doen, is het niet?

anthony: het kerstrapport maakte me duidelijk: als ik er niet wat aan doe, zak ik. “Over doen” doe ik niet. Ik zie niet in waarom ik volgend jaar wél slaag, als ik dít jaar zak. Al was het een kromme redenering, zij had effect: ik ging aan de slag. Samen met Rob Burgersdijk, vriend door dik en dun van toen. De exacte vakken pakten we samen aan. De rest lieten we over aan ieders eigen inspanning. Al was ik het roerend met die aanpak eens, onder die rest bevonden zich mijn makken: Latijn en Grieks. Samen moest je er elf punten voor halen. Zo niet dan was je gezakt. Met de kerst had ik er slechts negen. Wat te doen? Beide vakken ophalen, daar was het te laat voor. In Grieks was ik iets minder slecht dan in Latijn. Dus besloot ik op Grieks te mikken en Latijn te laten vallen. Een vier zou ik, dacht ik, er toch wel voor halen.

lolkje: dus concentreerde je je op Grieks. Ik ken het verhaal. Lang had je repeteerdromen, dat je slaagde, maar het eindexamenjaar toch over deed. En dan alsnog zakte.

anthony: wat niet uitmaakte omdat ik het jaar daarvoor al was geslaagd, aldus onthulde ik tijdens de uitslag dan. Al liep die dromen op die manier dus steeds goed af, prettig waren ze niet. Ze toonden aan dat mijn laatste jaar traumatische kanten had gekend. Gezien mijn achterstand geen wonder. Hoe in de korte tijd die mij restte van mijn vijf voor Grieks een zeven te maken, dat was de vraag waar ik voor stond. Ideaal zou zijn, aldus overwoog ik, wanneer ik het stukje uit Homerus’ Ilias dat wij kregen voorgelegd, al eerder had “gezien”.

lolkje: dus las je de hele Ilias.

anthony: in plaats van er gretig op aan te vallen zou ik zo lang mogelijk over het mij dan reeds vertrouwde stukje doen. In de hoop dat er voor grammaticale vragen geen tijd meer zou resten. Ik nam een ferm besluit: inderdaad, ik zou de hele Ilias lezen. Om tempo te maken met de Nederlandse vertaling er naast. Zo gezegd zo gedaan. Zo begonnen althans. Verder dan een stukje per dag kwam ik namelijk niet. Niet omdat het te veel tijd vroeg, zoals al spoedig bleek. Nee, het was omdat het verhaal me boeide. Had ik een stukje vertaald, nieuwsgierig naar het vervolg las ik in het Nederlands door.

lolkje: om een lang verhaal kort te maken: zo verging het je dag na dag. Je Griekse zelfvertrouwen nam er zo door toe dat je je zeven haalde, het cijfer dat je nodig had, en slaagde. Zonder dat je er op uit was geweest veroverden de oude Grieken een hoge plaats onder je favoriete literatuur. Net als bij je vader overigens.

anthony: niet meteen dus. Al was de kiem daarvoor gelegd toen ik de Ilias las, de jaren daarna verloor ik ze uit het oog. Tot ik hen, aan de hand van mijn strookje westerse filosofie, weer tegenkwam. En ik in diezelfde tijd - mijn vader overleed eind 1984 - de klassieke bibliotheek van mijn vader erfde. Als was er sprake van een draad van Ariadne.

lolkje: als was er sprake van een draad van Ariadne?

anthony: eerder had ik het er al over: onze huidige situatie is de resultante van een eerder verlangen, toen we onze situatie wijzigden. De eerdere situatie, de situatie die we ermee wijzigden, idem dito. Enzoverder. Terug dus. Wat niet anders is in geval wij ons voorwaarts bewegen. Wil je jezelf in het actuele nu begrijpen, mede met het oog op eventuele vervolgkeuzen, dan is het zaak na te gaan vanwaar je kwam. Je verleden nalopen doe je door de draad van je leven teruguit te volgen. Zoals Theseus deed toen hij zich in het labyrint, het labyrint van het leven, begaf. Ariadne gaf hem een kluwen wol mee, zodat hij de weg terug kon vinden. Al leek het of er geen lijn in zat, in de grillige route die hij, zoekend en tastend, door het labyrint had gevolgd, toch zat er een lijn in. Een draad.

lolkje: waarmee je, met je verwijzing naar de draad van Ariadne, tegelijk wil zeggen hoezeer mythologie ons kan helpen ons leven te verstaan, de draad te vinden die we volgen.

anthony: zodat we kunnen nagaan of onze draad een rode is, reden waarom we onze weg vervolgen of dat we zo ver nog niet zijn en er beter aan doen een afslag te nemen, eventueel om te keren zelfs. Om die draad, of warrige route naar het lijkt, te ontdekken, daarvoor moet je afstand kunnen nemen van jezelf. Je emoties dienen te zijn gekalmeerd. Anders zie je van allerlei over het hoofd. “Calming down”, afstand nemen, valt soms niet mee. Je leven zelf is immers het verhaal, een verhaal dat je zelf schrijft. Een voortschrijdend verhaal. Een verhaal bovendien dat je, wanneer je verderop in de tijd vanaf nieuwe uitkijkpunten terugkijkt, steeds herschrijft. Niet dat je de feiten verandert, iets wat trouwens ook het geval kan zijn, denk maar aan zogenaamd hervonden herinneringen, nee, de betekenis, de zin die je er aan geeft, die verschuift. Kan diametraal veranderen zelfs.

lolkje: en je moet over een speurneus beschikken, hoor ik je zeggen.

anthony: je verhaal, de levensloop die je op een gegeven moment onder de loep neemt dus, zit, als in een detectiveverhaal, vol met verholde motieven, keuzes die je achteraf verbazen, episoden waar je je nauwelijks meer van kunt voorstellen dat je die doormaakte. Mythen, sprookjes, fabels, legenden, de grote verhalen uit de wereldliteratuur, kunnen je bij je speurtocht helpen. Je bent immers de enige niet die op weg ging, die op weg is. Mythen en sprookjes doen verslag van wat talloos velen, uit alle tijden, vóór ons onderweg tegenkwamen. Ieders leven is weliswaar uniek, tegelijk echter universeel, want invulling van algemeen menselijke thema's. Vaak moeten mythen, sprookjes, legenden, fabels op zichzelf ook weer ontcijferd worden (*) - zo niet dan waren het slechts moralistische verhaaltjes, weinig aantrekkelijk, weinig effectief - echter eenmaal begrepen bevatten zij tal van clues die ons helpen ons eigen leven te decoderen. Clues, waarvan de betekenis zich ontsluit naar de aard van de omstandigheden resp. de stand van het moment waarop wij ons er over buigen.

(*) zie daarvoor mijn latere www.yoga-intervision.com/pdf/rules_of_interpretation.pdf, toegelicht aan de hand van Roodkapje. Zie www.yoga-intervision.com/pdf/roodkapje.pdf.

18. OEDIPUS' EXISTENTIËLE SCHULD

lolkje: dat komt in de buurt van Jungs archetypen, is het niet? Weet ik wel zeker, trouwens. “Er slaapt altijd iets over”, zou mijn moeder zeggen. Los daarvan, geef eens een voorbeeld.

anthony: met de mythe van Theseus en Ariadne gaf ik dus al een voorbeeld. Een metavoorbeeld eigenlijk. Binnen de interpretatie die ik er zo net aan gaf - wellicht dat ik me nog eens waag aan een interpretatie die minder "meta" is (*) - verwijst de mythe naar het belang van ... mythen. Het verhaal bevestigt wat ik zo even opperde: mythen, sagen, sprookjes enz. zijn van onschatbare waarde bij ons speuren naar de weg die we gingen resp. nog hebben te gaan. Zodat ook onze eigen plot zich ontvouwt. Inclusief verrassende ontknoping eventueel. Precies als in detectiveverhalen.

lolkje: je stelt mijn geduld nu wel erg op de proef. Als jij geen voorbeeld geeft, dan een hint van mijn kant: Oedipus, wat wil dat verhaal ons vertellen? Over ons eigen leven.

anhony: voor mij gaat dat verhaal over existentiële schuld. Over bestaansschuld. Over het verschil tussen grote schuld en kleine schuld. Kleine schuld is geen echte schuld. Het is meer iets als onwetendheid, geobsedeerdheid, spijt, schaamte, gekrenkte eigendunk. Grote schuld, voor mij echte schuld, is schuld die je op je laadt zo lang je in polariteit leeft, zo lang je waardebepalend, alles om je heen beoordeelt, en vandaaruit handelt. Die positie ontloopt niemand, zo beginnen we allemaal. We kunnen niet anders dan onszelf ontwikkelen. We doen dat door middel van exploratie van onszelf en de wereld om ons heen. Het is onmogelijk dat te doen zonder daarbij schade te veroorzaken. Zonder daarop uit te zijn doodde Oedipus zijn vader, huwde hij zijn moeder. We hadden het er aan het begin van onze dialoog al over. Dat was voor Freud de kern van het verhaal. Ons aller verhaal. Inclusief een meisjesvariant.

lolkje: sindsdien bekend als oedipuscomplex.

anthony: laten we ons echter eerst eens richten op het doden van de vader. Wanneer wij ons daarbij niet focussen op het feit dat het zijn vader was die Oedipus doodde, maar nagaan wáár dat plaats vond, dan zien we dat dat onderweg gebeurde. Oedipus, te voet, moest, vanwege de smalte van de weg, wijken voor een hem tegemoetkomende wagen. Omdat hem dat op vernederende wijze werd gevraagd, ontstond er een handgemeen. In dat handgemeen doodde Oedipus zowel de wagenmenner als diens heer. Voor mij is het heel betekenisvol dat dit onderweg plaats vond. Niet zomaar onderweg, maar in het verkeer. De mythe moge dan zelf metaforisch zijn, uiteraard, zelf verwijst zij ook naar een metafoor: de verkeersmetafoor.

lolkje: je bedoelt dat de mythe laat zien dat je als deelnemer aan het verkeer er niet aan ontkomt schade te veroorzaken, leed te berokkenen? Al doe je nog zo je best. Het verkeer als metafoor voor het dagelijks leven? Voor ons handelend deelnemen er aan?

anthony: precies. Als deelnemer aan het verkeer ben je ten principale schuldig, ongeacht de vermeend goede afloop van je autoritten. Het is onmogelijk aan het verkeer deel te nemen zonder complicaties te veroorzaken. Als iemand buiten zijn schuld een ander letsel toebrengt en zich desondanks schuldig voelt, dan is dat een uitdrukking van wat ik existentiële schuld noem: schuld vanwege je bestaan. Het slechtste wat je dan kan doen is iemand proberen te helpen door er op te wijzen dat hij zich toch aan de verkeersregels hield. Door zijn schuld weg te willen poetsen laat je de ander in de steek. Begrijp je niet dat ook jij deel hebt aan wat ik existentiële schuld noem. Te vergelijken met de christelijke erfzonde, te vergelijken met wat in het oosten karma heet. Wat bij de oude Grieken noodlot heette.

lolkje: hoe dan wel te helpen?

anthony: door te beamen. Betrokkene wás daar op dat moment, op het moment van bijvoorbeeld een kettingbotsing. Hoe je het ook draait of keert, hij of zij maakte er deel van uit. Van de toedracht dus. Wie achter op zijn voorganger knalt, is altijd schuldig, ook al remde de voorganger te bruusk. Datzelfde geldt voor wie te bruusk remt. Door Oedipus te doorleven ga je inzien dat je er niet aan ontkomt, aan die existentiële schuld. Mogelijk dat je dan gaat begrijpen waarom mensen elkaar voorhouden: “doe wel en zie niet om”. Een uitdrukking overigens die, voor mij althans, vooral een poging is onszelf en elkaar te troosten.

lolkje: jouw “hulp” bestaat dus uit het aandikken van schuld?

anthony: in zekere zin wel. In eerste instantie. Tot er een moment komt waarop de ander, ikzelf op de eerste plaats, gemotiveerd is iets te doen aan de primaire oriëntatie waarmee hij of zij aan het verkeer deelneemt, in het leven staat. Bijvoorbeeld door dezelfde weg te rijden, steeds alsof je die weg voor het eerst berijdt, al kun je de weg nog zo dromen. Dat is geen verkeersregel. Het is een voorbeeld van de primaire oriëntatie waar ik op doel. Zoals onze auto een rijdend projectiel is, waarmee wij uiterst behoedzaam dienen om te gaan - op zichzelf ook een voorbeeld van de soort primaire oriëntatie waar ik voor pleit - zo zijn wij dat zelf ook. Met name ons spreken is dat. Ons daaraan ten grondslag liggende almaar oordelen. Onze eeuwige dans tussen wit en zwart, goed en kwaad. Ons leven in polariteit

lolkje: waarmee je terug bent bij grote schuld, bij existentiële schuld, waar je je reflecties over Oedipus mee begon.

anthony: daarmee wil ik wat ik “kleine schuld” noem, niet wegpoetsen. Mensen kunnen daar veel last van hebben. Ik ook. Mijn kwalificatie van “klein” maakt deze schuld niet minder zwaar om te dragen. Eerder integendeel: zolang je niet doorziet dat de schade die je anderen berokkent het gevolg is van onwetendheid, onwetendheid omtrent de ware aard van het ik, het zelf, blijf je in die schuld gevangen, voeg je steeds nieuwe schuld toe. Ook wanneer je eerdere schuld, kleine schuld dus, wilt corrigeren. Van deze kleine schuld, onze ego gerelateerde schuld, proberen af te komen is als dweilen met de kraan open. Alleen het doorzien hiervan, alleen herziening van de primaire oriëntatie waar ik het over had, snijdt hout.

lolkje: waar de mythe van Narcissus en Echo, en die van Orpheus en Euridice, twee andere van je favoriete mythen, voor jou ook behulpzaam bij zijn.

anthony: ze zijn mede zo boeiend omdat er, net als bij Theseus en Ariadne, niet één maar twee protagonisten in optreden. In die gevallen gaat het er om hetzelfde thema, voor zover je dat op het spoor komt, vanuit tweeërlei perspectief te bezien. Wat Narcissus en Echo en Orpheus en Euridice betreft, in beide mythen gaat het om liefde, om relatievorming. Althans op het eerste gezicht. Gaan we daar van uit, dan is de vraag: welk soort liefde?

lolkje: bij Narcissus en Echo (***) is dat eigenliefde, is het niet? Hoe zit dat bij Orpheus en Euridice?

anthony: daar gaat het, net zo kort door de bocht gezegd als jij ten aanzien van Narcissus en Echo deed, om obsessieve liefde. Om te grote liefde. Die loopt verkeerd af. Dat is de boodschap. Op het eerste gezicht althans. Ik denk echter dat het verhaal symbool staat voor iets fundamenteelers nog. Voor dat je, als gewoon mens, het onmogelijke niet kunt verlangen. Alles is vergankelijk, alles is tijdelijk, alles dient uiteindelijk te worden losgelaten. Dat geldt voor wie wij liefhebben. Dat geldt voor alles.

lokkje: het onmogelijke is, als ik je goed begrijp, de wens dat alles wat wij waardevol vinden, alles waar wij van houden, moet blijven zoals het is.

(*) zie mijn latere www.yoga-intervision.com/pdf/mandala.pdf (ad sutra 3.3).

(**) zie mijn latere www.yoga-intervision.com/pdf/about_narcissus_and_echo.pdf.

19. ORPHEUS WIL HET ONMOGELIJKE

anthony: inderdaad. Vanuit deze laatste optiek gaat Orpheus en Euridice over het gegeven dat wij mensen beperkte wezens zijn. Dat wij leven in een alsmaar veranderende, vergankelijke wereld. We zijn geen onsterfelijke goden, kunnen elkaar en onze omgeving niet naar de hand zetten, de tijd niet stil. De mythe licht dat toe aan de hand van medemenselijke liefde. De gangbare interpretatie is echter een andere. Je weet dat Orpheus niet mocht omkijken, toen hij Euridice, gestorven door een slangenbeet, van Hades uit de onderwereld mee kreeg. Hij mocht niet omkijken, op zijn weg terug naar de bovenwereld, met Euridice niet náást maar achter zich aan. Dat waren de voorwaarden die Hades hem stelde. Het is bekend: Orpheus hield zich er niet aan. Hij keek toch om. Het is sindsdien dat menigeen het hoofd breekt over de vraag waarom het toch was dat Orpheus niet mocht omkijken.

lokkje: met vervolgens de vraag of wij zelf ook maar beter niet moeten omkijken.

anthony: zo is het precies. Vanuit het niet mogen omkijken als kern, lijkt de mythe te gaan over vertrouwen. Wellicht sterker nog gaat Orpheus over de vraag hoe ons verhouden tot het verleden. Al zijn het de mijne niet, dergelijke interpretaties zijn goed denkbaar. Voor mij echter verwijzen de voorwaarden die Hades stelde, daar niet naar. En al zeker niet naar de vraag of wij ons al dan niet met het verleden moeten bezig houden. Want dat moeten we. Zonder er in te verzanden uiteraard, zonder dat ons dat verlamt. Niet alleen overigens met ons eigen verleden, ook met ons collectieve verleden. Zoals de mythe rond Ariadne's draad, en ook die rond Oedipus, trouwens mythen in het algemeen, laten zien.

lokkje: verklaar je nader.

anthony: mythen behoren de gemeenschap toe. Als hoeders van de gemeenschap verbinden zij niet alleen de leden ervan, zij overbruggen ook de tijd, overstijgen de generaties. Ook de komende. Oedipus en Ariadne zijn, hoewel het uiterst waardevol is er ook als op zichzelf staande verhalen naar te kijken, geen geïsoleerde verhalen. Zij zijn een vervolg op wat er in de gemeenschap die het betreft, eerder plaats vond. Daarmee is Oedipus' existentiële schuld mede collectief van aard. Ieders existentiële schuld is dat. Bezien vanuit de verkeersmetafoor: eeuwen terug was de weg waarop je rijdt een karrenspoor. De weg werd verhard, geasfalteerd, tweebaans gemaakt, weer later vierbaans. Dat alles door generaties vóór je, ten behoeve van jou en de generaties na je. Sommige delen van het land zijn goed bereikbaar, andere delen bleven slecht bereikbaar. Gevaarlijke kruispunten, ze dateren van lang geleden. Maar ook: de een wordt opgeheven, de ander ontstaat. Gevaarlijke opritten, ze zijn niet te vermijden. Permanent wordt er aan de wegen gesleuteld. Niet alleen voor nu. Vooral voor straks.

lokkje: ik begrijp het, althans dat denk ik. Toch zou ik willen dat je het wat concreter maakt. Geef eens een voorbeeld. Liefst uit jouw persoonlijk leven.

anthony: dat wil ik wel doen. Eerst echter wil ik benadrukken: de existentiële schuld die voortvloeit uit ons collectieve verleden, uit wat aan ons voorafging, is vanuit individueel perspectief bezien schuldloze schuld. In jou, door jouw leven, door jouw levenscondities, corrigeert zich iets, althans wil zich iets corrigeren, wat in eerdere generaties, de generaties waar jij deel van uitmaakt, mis ging of ontbrak. Door die condities op je te nemen, er zo goed mogelijk mee te dealen, bevrijd je niet alleen de vorige generaties, maar ook de komende, van die last. In plaats van er, door ongeweten, onvrij verzet, nieuwe aan toe te voegen.

lokkje: ik heb het gehoord, je kanttekening. Nu je toelichting.

anthony: van de drie kinderen, allen jongens, die mijn vader bij mijn moeder verwekte - mijn moeder, een weduwe, met drie kinderen uit haar eerdere huwelijk - overleden er twee. De eerste, Martientje, overleed aan wiegendood. Uit de troost die mijn ouders bij elkaar zochten, werd ik geboren. De vreugde die dat bracht werd getemperd door het overlijden, in het laatste jaar van de oorlog, van Gerardje, hun derde kind. Het overlijden van mijn twee broertjes was een taboe binnen ons gezin. Niet zozeer vanwege mijn moeder. Het was vanwege mijn vader: zijn verdriet mocht niet worden opgerakeld. Aldus de instructie die moeder ons gaf.

lokkje: waar je naar toe wilt, is naar de gevolgen - de existentiële gevolgen, om binnen jouw terminologie te blijven - die dat had voor jou, is het niet?

anthony: door het taboe hing er een zweem van schuld rond het overlijden van mijn broertjes. Ten opzichte van martientjes wiegendood, zoals later bleek, niet zonder grond. Hij was onder zijn matrasje bekneld geraakt. Martientje was een huilkind. Hij vroeg veel aandacht. Veel nabijheid. Op een avond, hij was toen net vier maanden oud, hilde hij weer zo. Na een paar maal te hebben gekeken, en moeder nog eens wilde gaan, haalde vader haar over dat niet te doen. Alles was toch in orde, zo even ...

lokkje: je moeder ging niet naar hem toe. Pas toen Martientje lang, te lang voor zijn doen, stil bleef ...

anthony: jij kent het verhaal. Je was er bij toen ik mijn moeder over haar leven interviewde. Ik bevroeg haar niet voor niets over mijn overleden broertjes. Op een gegeven moment in mijn leven, ik had toen net zelf kinderen, kreeg ik dromen, dromen waarin ik mij schuldig waande aan het een of ander misdrijf tegen het leven, welk was mij onbekend, waarvan ik wist dat ik het niet kon hebben begaan, maar waarover ik mij toch schuldig voelde.

lokkje: het werd een repeteerdroom, weet ik.

anthony: pas toen ik, jaren later, na mijn vaders overlijden, samen met jou bewust aandacht aan mijn twee overleden broertjes ging besteden - na dus mijn moeder over de toedracht rond hun overlijden bevraagd te hebben - pas toen ik achterhaalde waar zij begraven waren, en hun grafjes had bezocht, hielden die dromen op. Opeens wist ik waar die repeteerdroom vandaan kwam, opeens wist ik, althans zo kwam het mij voor, waarom het was dat ik tot dan toe zo'n intens leven had geleid. Vanaf toen zag ik mijn leven, mijn drives, meer en meer in het perspectief van de bredere familiegeschiedenis, in het perspectief ook van de elkaar opeenvolgende generaties waar ik deel van uitmaakte. Inclusief die van ná mij. Vanaf toen begon mij te dagen uit welke bron mijn onbegrepen schuldgevoelens stamden.

20. GENOEGDOENING ALS MOTIEF

lokkje: kortom, het leven voor drie dat je leidde, trouwens nog steeds leidt, zie je mede als ter genoegdoening van je twee broertjes, je twee broertjes die geen kans van leven hadden?

anthony: inderdaad. Ook echter ter genoegdoening van mijn vader. Mijn vader, die zijn gevoelens van schuld niet had kunnen delen met de gemeenschap, de familie, het gezin waar hij deel van uitmaakte. En “daarom” die gevoelens aan de generatie ná hem “doorgaf”. Ik wist: daaraan komt pas een eind wanneer zijn verhaal alsnog wordt verteld, hij alsnog wordt gehoord. Dat zal maken dat hij zich weer voegt binnen familie en gezin, waarvan hij zich, voor dit deel van zijn leven, door zijn poging zijn schuld alleen te dragen, had geïsoleerd.

lokkje: door zijn schuld mee te helpen dragen, door haar als existentiële schuld op je te nemen, door zijn verhaal te vertellen, verschaf je genoegdoening overeenkomstig de wet van Anaximander? Anaximander, die eerder ter sprake kwam.

anthony: al zeg je het nogal heavy, inderdaad. Je verwijzing naar Anaximander is terecht. Voor een beter begrip van de Griekse mythen, van mythen sowieso, daarmee van ons eigen leven, is de enige rechtstreeks van Anaximander (6^e eeuw voor Christus) bekende uitspraak, uiterst instructief. “De kosmos, de wereld, wordt gekenmerkt door een streven naar evenwicht. Wanneer dat evenwicht wordt verstoord treedt een immanente gerechtigheid in werking, ten gevolge waarvan vroeg of laat correctie volgt”. Aldus Anaximander (*). Waarmee de kern van het wereldbeeld van de oude Grieken op tafel ligt: de kosmos, de wereld, was een geordend geheel, een eenheid waarin en waarmee de mens in harmonie had te leven. Deed hij dat niet dan werd de door hem verstoorde orde - het kon lang duren of kort - hersteld. Maar dan bruusk. Met alle gevolgen van dien. Binnen die orde vormden mens en samenleving een microkosmos. Daar ging hetzelfde voor op. Eigenlijk soortgelijk het hindoeïstische wereldbeeld (*).

lokkje: Anaximander had het over genoegdoening, jij ook. Gaat het niet wat ver om ons individuele leven op een dergelijke bovenindividuele wijze te interpreteren?

anthony: bij de richting die ons leven neemt spelen ook aanleg en milieu een rol. Uiteraard. En onze vrije wil. Nou ja, relatief vrij dan. Ik geef toe, het is zaak voorzichtig te zijn met interpretaties conform Anaximander. “Hineininterpretieren” ligt op de loer. Als je echter nog andere aanwijzingen - clues - hebt die wijzen in de richting van genoegdoening, in de richting dus van inlossing van existentiële schuld, dringt zich dat motief sterker op.

lokkje: en die heb je? Ten aanzien van je leven voor welhaast drie?

anthony: mijn leventje voor drie hangt óók samen met mijn broer en twee zussen, de kinderen van mijn moeder uit haar eerste huwelijk. Het is mede plaatsvervangend voor hen dat ik zo gericht ben op het exploreren van ons intellectuele en culturele erfgoed, om het maar eens wat gewichtig te zeggen.

lokkje: zij kregen niet de kans die jij, als jongste, wél kreeg?

anthony: inderdaad, zij kregen die kans niet. Werden vanuit onderwijs en scholing niet als vanzelf daar naartoe geleid. Het maakt voor mij niet uit of zij er al dan niet gebruik van zouden hebben gemaakt als hen die kans wél geboden was. Het is mede vanuit een mij aan

hen verplicht weten, dat ik mijn exploratiedrive ervaar. Wie als enige uit het gezin mocht studeren zal daar iets van herkennen. Het is dit motief dat van het genoegdoeningsmotief dat ik aan mijn overleden broertjes ontleen een leidmotief van maakt, een levensmotief. Een motief waar ik blij mee ben, blij om instrument te mogen zijn, althans een beetje, ter correctie van ook hen, mijn broer en beide zussen, overkomen “onrecht”. Ter correctie van “verstoord evenwicht”. Sprekend in termen, ontleend aan Anaximander.

lolkje: zo lijkt je toch nog een beetje op je tante Berna, over wie wij het eerder hadden. Tante Berna, de zus van je moeder, die het klooster in ging ter wille van haar broers en zussen. Met dit verschil dat jij je niet hoeft weg te cijferen. Reflecteren over mens en samenleving, je kunt niet anders. Voor roeping hoeft je niet te bidden. Ik zeg dat omdat Anaximander het heeft over elkaar bestrijdende paren van tegengelen, waarvan de een de ander overheerst. Waarna die, de overheersende, daar vroeg of laat voor moeten boeten.

anthony: het kan zijn dat ik met Anaximander c.s. op de loop ga. Wellicht ook plaats ik me er teveel door in het centrum. Terwijl ik juist meen van niet. In ieders leven spelen motieven van collectieve, meerdere generaties omvattende aard, een rol. Zonder dat hij of zij daarmee spil zou zijn waaromheen alles en iedereen draait. Hoe dat ook zij, voor mij is genoegdoening in de geest van Anaximander een belangrijk levensmotief. Voor mijzelf zowel als in het algemeen. Ook al ben je het uiteindelijk zélf die er waarde aan hecht of niet.

lolkje: op die manier naar je levensloop kijken, verduidelijkt je keuzes, verduidelijkt waar je staat. Hoewel wat je ziet altijd speculatieve elementen bevat en het altijd tijdsopnamen betreft. Het verschuiven van zelfinterpretaties duurt zo lang je leeft, het verhaal dat mensen over hun leven vertellen wijzigt zich steeds.

anthony: hoe dan ook, eenmaal mijn eigen leventje bezien vanuit het perspectief van mijn overleden broertjes, vanuit het perspectief van mijn vader, diens familie, zowel als dat van mijn moeder en haar eerste man, en dat van hun kinderen: mijn broer en beide zussen, werd mij mijn leven meer nog duidelijk dan vanuit het uitsluitend op mijzelf en mijn opvoedingsgeschiedenis gerichte gespeur, dat ik voordien ondernomen had. Wellicht dat ik daarop, op dat laatste, nog terugkom. En kunnen we nu weer terug naar Orpheus en Euridice. Met dit stukje persoonlijke familiegeschiedenis kreeg je immers de verduidelijking waar je om vroeg. Althans dat hoop ik.

lolkje: inderdaad.

anthony: terug dus naar Orpheus en Hades' voorwaarden. Weet je nog: tot hij weer de bovenwereld had bereikt mocht Orpheus niet omkijken, niet omkijken naar Euridice, Euridice die op instructie van Hades uitdrukkelijk achter hem moest blijven lopen. Hades had er een bijzondere bedoeling mee, met die voorwaarden. Hij wist maar al te goed dat er niet aan was te voldoen. Ook door Orpheus niet. Juist door Orpheus niet, zo zeer als deze de overledene had bemind.

lolkje: Orpheus die zelfs de goden naar zijn hand zette, wist te betoveren met zijn zang.

anthony: natuurlijk houd je het niet vol en kijk je om wanneer de door jou zo intens beminde, doodgewaande geliefde, als een schim, al zo lang achter je loopt, door zulk donker en onherbergzaam landschap “bang als je bent dat zij te ver achterop raakt, onzeker ook of je haar wel echt uit het rijk der doden terug krijgt. Vanuit ongeduld ook wellicht, intens als je

verlangen is haar weer in je armen te sluiten”. Aldus, vrijmoedig weergegeven, Ovidius’ versie van het verhaal.

lokkje: kortom, Hades stelde bewust niet te vervullen voorwaarden. Om Orpheus, daarmee ons, te leren dat wij, als sterfelijke mensen, het onmogelijke niet mogen vragen. Dat wij onze identificaties dienen los te laten. Terug te geven. Heilige handeling bij uitstek. Niet alleen aan het eind van ons leven, ook onderweg. Steeds wanneer zij ons bovenmatig bezetten.

anthony: waarmee je Orpheus’ verhaal, terecht, een spirituele duiding geeft. Die beschouw ik overigens niet als absoluut. Interpretaties hoeven elkaar niet uit te sluiten. Soms zelfs sluiten ze elkaar in, versterkt de een de ander. Zoals bij Orpheus het psychologische thema “obsessieve liefde” dat doet ten opzichte van de ruimere, transcendente interpretatie waar wij toe tenderen. Dat maakt mythen als deze juist zo rijk. Ze blijven je je leven lang vergezellen.

lokkje: zoals ook de tarot? De tarot, aan de hand waarvan je - ook ter gelegenheid van je vijftigste - een bundeltje versjes schreef. Levensloopversjes (**) noemde je ze.

anthony: nou ja, ik nummerde ze slechts naar de tarot. Net als ik deed met “Levensloop juncto psychologie, religie, mythologie, spiritualiteit”, dat nu haar afronding nadert. Inhoudelijk corresponderen alleen het nulde (***) en het laatste versje met de tarot. Zoals dat ook het geval is met het nulde respectievelijk laatste thema van onze dialoog.

(*) op pag. 23 een letterlijke weergave van Anaximanders uitspraak; over grootschalig karma zie mijn latere essay op www.worldprayer-lordhavemercy.com/n-worldprayer-4.htm.

(**) zie www.yoga-intervision.com/pdf/versjesuitijsselstein.pdf

(***) de titel van kaart 0 luidt: “de dwaas”. Dwaas heet de erop afgebeelde zorgeloze jongeman vanwege het feit dat hij niet weet waar hij zich bevindt, niet kijkt waar hij loopt, niet luistert naar het hondje dat blaffend tegen hem aanspringt. Zie ook pag. 2.

21. NIETS ONTBREEKT ...

lokkje: help mij even op weg.

anthony: laat ik mij beperken tot de laatste kaart. De titel van die kaart ken je. Hij luidt: “de voleinding”. Of ook wel: “de wereld”. De kaart beeldt een omkranste, dansende vrouw uit. In alle opzichten volmaakt. De symbolen in de vier hoeken van de kaart stellen de vier elementen voor. De dwaas van kaart 0 heeft zijn reis volbracht. Naar analogie daarvan noemde ik mijn laatste versje, zoals ook het laatste thema van dit schrijfsel: “niets ontbreekt”.

lokkje: eigenlijk zeg je daar al alles mee.

anthony: klopt. Al zie ik je tegelijk een beetje bedenkelijk kijken. Maak je maar geen zorgen. Ik loop er mee vooruit op iets, een staat, waar ik nu nog niet naar haak. Ben nog slechts onderweg. Wordt vervolgd dus, onze reis (*).

(*) voor dat vervolg resp. voor overige thema’s zie
www.yoga-intervision.com/productions.html